
 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

V Ljubljani ga je Mark Antonij opomnil, da je treba izstopiti. Tonček Švigajev se ni gnil. Peljal se je naprej in izstopil v Zagrebu. Na postaji se je še prepiral z nekimi ljudmi, ki mu niso bili po volji, potem se je podal v mesto, noseč previdno kletko s paŕagajem.

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

O s e b e:

ŽENA. – NJEN MOŽ. – NJEN LJUBIMEC. – NJEN NEKDANJI SNUBAČ.
 SLUGA. – SLUŽKINJA. – JEČAR. (Ga ni videti na odru.)

Dejanje se godi po vojni v Sloveniji.

I. scena.

Zgodnja pomlad. Atelje zobotehnika. Okrog šestih zvečer.

Ljubimec je v dolgi, beli halji. Meša v skodelicah različne kemične spojine in žvižga neko poulično popevko. Gleda na uro in postaja nestrpen.

LJUBIMEC: Vraga! Hm! (Pogleda na uro.) Polšestih. (Gre ponovno k skodelicam, vzame žličko in meša. Iz skodelice se dviga belkast dim. Žvižga.)

SLUGA (vstopi): Gospa Majeričeva čaka zunaj; vprašala je, če je krona že pripravljena.

LJUBIMEC: Saj sem ji vendar povedal, da naj pride v petek ob šestih popoldne, danes pa je četrtek. Recite ji, da bo krona šele jutri.

(Sluga odide. Ljubimec še vedno meša v skodelicah in žvižga.)

LJUBIMEC: Mhm... za četrť ure se je zakasnela... e, vrag!

SLUGA (vstopi): Gospa Orlova!

LJUBIMEC: No, vendarle! Naj vstopi!

ŽENA (vstopi): Dober dan, gospod Kraupp!

LJUBIMEC: Poljubljam ročico, milostljiva! (Poljubi ji roko.) Tcda povedati vam pa le moram, da lepota še ne jamči za točnost!

ŽENA (se smeje): Kavalir pa ste, kavalir! Priznati moram. Lepota ne, pač pa grdota! (Mu preti s prstom.) Majeričeva je prišla kar 24 ur pretočno! (Se smeje.)

LJUBIMEC: Ne razumem!

ŽENA: Ne razumete? Res ne? Seveda, kadar dobe mcški po zobeh, nočejo nikdar nič razumeti! O, vemo, vemo! No, kaj pa dela moja krona?

LJUBIMEC: Po zobeh... Morda so res moji zobje — ki niso moji — krivi, da nisem razumel... Same umetne zobe imam!

(Se smeje samodopadljivo.) No, kar se krone tiče... Stala vam bo kakor kraljici! Izvolite sest, milostljiva!

ŽENA *(odloži klobuček in lahek plašč. Ima kratko prstrižene lase. Lica ji rdé):* No, torej *(se vsede)*. Kraljica je pripravljena!

LJUBIMEC: Njen ponižni sluga bo kmalu izvršil svojo podaniško dolžnost! *(Vzame krono iz skodelice in jo ogleduje.)* Poglejte jo, prosim, milostljiva! Ali ni lepa?

ŽENA *(šaljivo užaljena, napol koketno):* Samo zlata?! Če se ne mctim, hočejo kraljice vse kaj več... Kako sem razočarana, gospod Kraupp!

LJUBIMEC *(šaljivo):* Kraupp ni kriv, Veličanstvo! Kakršna je kraljevina, takšna mora biti njena kraljica!

ŽENA: Naj bo! Kapituliram. A poslušajte me, gospod Kraupp, kolikim kraljicam ste že poklonili vse te lepe besede, ki ste jih danes ponovili meni?

LJUBIMEC: Redke so kraljice, milostljiva, in zaradi tega vprašanja bi mogel biti opravičeno užaljen! Škoda, da me niste kar naravnost vprašali, če se nisem teh besedi naučil naizust iz kakega romana! *(Se nasloni na nastajajoč, kjer sedi žena.)*

ŽENA *(napol hudobno):* Mm... to se ni zgodilo, tako nisem mogla vprašati, kajti kdor vedno in venomer sedi v baru in v kavarni, pač res nima časa, da bi se mogel česa naučiti iz romanov! Kvečjemu si more tam pokvariti svoj estetični okus... oprostite... med cboževanjem nožic naše baletne virtuoziinje... kako ji je že ime? *(Se hudomušno smeje.)*

LJUBIMEC: Oprostite, milostljiva, vi ste popoln detektiv. Te vaše poteze pač nisem do danes še poznal. Ne, res ne! In povrh ste za nameček k temu talentu še hudobni! Vidite, po navadi se zanimajo za samce zgclj samice!

ŽENA: Moj bog, kako nehvaležen je moški svet in kako — kratkoviden. Mesto, da bi se zahvalil za poklon, mi začenja pridigati o morali...

LJUBIMEC: Prekinili ste me. Da, vidite torej, dozdevalo se mi je, da se samo samice zanimajo za samce in da se iz nevoščljivosti grdo in neokusno izražajo o baletkah, pevkah in drugih ženskah, ki kakorkoli že vzbujaajo moške simpatije in obračajo njihovo pozornost nase. Zdaj pa...

ŽENA: Nehajte, nehajte!

LJUBIMEC: Oprostite, saj se nič ne mudi! Zdaj pa vidim, da so tudi omožene enake samicam, da so celo hujše, da, sto-krat hujše!

ŽENA (*se smeje*): Stokrat... milijonkrat, milijonkrat recite! To je pa zanimivo!

LJUBIMEC: Hujše, kajti samica je revica in njeno nevoščljivost je mogoče razumeti in deloma tudi opravičiti, dočim si morem tolmačiti nevoščljivost omoženih kot čisto navadno požrešnost, ali — kakor pravi Galè — ženski imperializem.

ŽENA: Imperializma pa ni brez militarizma!

LJUBIMEC: Ravno to sem vam hotel povedati. Moški so njihova oborožena moč, njihov militarizem! Kakor vprašujete, tako odgovarjam. Imperializem: vse pograbit, z neusmiljeno roko segati v ograjeni vrt drugih žensk in tam ruvati, sekati, pohoditi vsevprek!

ŽENA: O-o-o! Tako govorite, da je kar zares! Kaj pa vi? Ali niste še nikdar posegli v vrt, v ograjeni vrt drugih mož? Še nikdar?! (*Mu preti s prstom.*) Po pravici povejte, golo resnico hočem slišati!

LJUBIMEC: Ne, v o g r a j e n i v r t nikdar! Vselej je prej žena porušila plot, ki ga je bil zgradil njen mož.

ŽENA: V drugič kapituliram. Povejte, zakaj niste šli rajši za advokata? Ali nimam prav, če trdim, da zgolj zategadelj, ker kot zobotehnik laže pridete s a m i, č i s t o s a m i (*ko-
ketno in vabeče*) in mnogokrat z dekleti, z lepimi ženskami skupaj... a?

LJUBIMEC (*se smehlja*): Niste uganili! Zakaj nisem postal advokat? (*Se iz vsega grla smeje.*) Zakaj? Ker sem že v drugem gimnazijskem razredu cepnil...

ŽENA: Torej ne dekleta (*se smeje na ves glas*)... talent se vam je razvil šele pozneje...

LJUBIMEC (*pogleda na uro*): Zlomka, že deset minut klepetava, samo klepetava, napravil pa nisem še nič. Čakajte, sedaj vam denem krono na zob. (*Se skloni k njej in jej otipa nekaj v ustih.*)

ŽENA (*se nekoliko dvigne*): Aaaaj... boli!

LJUBIMEC: Saj ne boli, saj ni mogče! Toliko časa sem vam zdravil korenino, pa da bi še bolelc! Zgolj domišljujete si, strahopetni ste!

ŽENA: Ne, strahopetna, ne! Boli!

LJUBIMEC: Le mirno, le mirno. Mislite, da se sploh nič ne godi, da niste pri zobotehniku, temveč v baru, mislite si, da gledate tisto plesalko, ki jo vsi moški obožujejo, vsi, prav vsi! (*Ko govori, ji deva krono na zob.*) Tudi vaš mož bi jo oboževal! Ali ne verujete, milostljiva?

ŽENA (*z odprtimi usti*): N... n... n...

LJUBIMEC (*se smehlja*): Obožuje pač preveč svojo dražestno ženko! (*Močno pritisne na zob.*)

ŽENA (*zakriči*): O-o-ojej! Ojej! Kako boli! Kako-o-o! (*Hoče poskočiti.*)

LJUBIMEC (*jo pritisne na rame, da obsedi*): Zdaj je že končano, milostljiva. Nič več hudega ne bo! Krona se imenitno pri- lega. Potrpite, pogledati hočem še oni drugi zob.

ŽENA: Oh!

LJUBIMEC: Pa sem si le mislil, da ste večji junak! (*Ogleduje ji drugi zob in ga otipava. Pritisne.*)

ŽENA (*poskoči*): Ojej!

LJUBIMEC (*jo zopet pritisne na naslanjač*): Potrpite, milostljiva! Samo vlcček vam vtaknem še v škrbino; mogoče bo do jutri bolje. (*Odide po vložek k mizi, kjer so skodelice.*)

ŽENA: Prav nikakega usmiljenja ne poznate! Ali samo mene tako mučite ali tudi druge?

LJUBIMEC: To je vse za lepoto, milostljiva! Saj si večina žensk ne daje popravljati zob zaradi ljubega zdravja, ne, zaradi ljubše lepote! O tem sem prepričan. Nekatere tudi zaradi zobotehnika.

ŽENA (*preplašeno*): Zaradi zobotehnika?

LJUBIMEC (*se smeje*): Kaj je to tako čudno?! Prav danes je bila tukaj neka mlada licejka. (*Bolj sam zase.*) Bog ve, če je bila licejka?! No, in se je vsedla v ta-le naslanjač in odprla gobček.

ŽENA (*posili šaljivo*): O-o-o, gobček!

LJUBIMEC: Da, gobček! Zardela je in mi pokazala kočnik, ki jo je bajè bolel. O ti šmentano deklè! Kočnik naj bi ji zdril, popolnoma zdrav, bel, bleščeč kočnik!

ŽENA: O, taka prismoda!

LJUBIMEC: Pa sem takoj uganil. Spomnil sem se njenega obraza. Dvoje velikih, svetlozelenih oči...

ŽENA: Zdaj postajate pesnik!

LJUBIMEC: Le fotograf, prosim, le fotograf! Spomnil sem se tcrej, da me je ravno to dekle čakalo skoraj vsak dan ob dveh popoldne pred pošto, koder grem čb tej uri vsak dan mimo. In sem razumel položaj, milostljiva, pa sem rekel: «Deklič, zobček je lep, prelep, da bi ga izruval, a ustečka so lepa, prelepa, da bi jih pustil!» no in sem jo... saj razumete!

ŽENA (*v žalostno-šaljivem tonu*): U... u! Sram vas bodi! !

LJUBIMEC: Sram? Tega pojma ne morem doumeti!

ŽENA: Vi ste nevaren človek!

LJUBIMEC: Ne vselej! Majerički, na primer, nisem nevaren!
Vam — vam — pa oprostite, rajši molčim!

ŽENA: Ne, ne! Kar povejte! Saj strahopetec niste!

LJUBIMEC: Milostljiva, vi bi me pač mogli napraviti nevarnega!

ŽENA: Lejte, lejte! Prestara sem za poklone... že nekoliko let sem omožena!

LJUBIMEC: Saj prav tega ne razumem!

ŽENA: Česa?

LJUBIMEC: Česa! Ali se norčujete? Ne razumem, kako je mo-
gče, da mož svojo ženo, svojo lepo, mlado ženo kar tako
pušča samo k zobotehniku. Kaj ga ni strah, da je njena
lepota ne pogubi?!

ŽENA: Strah?

LJUBIMEC: Strah, da! Takšna lepota je nevarna! !

ŽENA (*koketno, vabeče*): Ali je res nevarna? (*Gleda mu izzivalno
v oči.*)

LJUBIMEC: Zame ne! Za moža in za njegovo ženo!

ŽENA: Vidite, moj mož mi veruje, in (*žalostno*) nima prav, da mi
veruje!

LJUBIMEC: Nima prav?

ŽENA: Ali še niste tega opazili?

LJUBIMEC: Niti vedel nisem, da vam veruje!

ŽENA (*se smeje*): Vi mi pa res ugajate, gospod Kraupp!

LJUBIMEC (*nekoliko v zadregi*): Ali me izzivate? (*Se skloni bliže k
njej in upre svoje oči v njene; vedno bliže se približuje s svojim
obrazom njenemu.*) Ali izzivate?

ŽENA (*sedi mirno in nepremično ter se smeje*).

LJUBIMEC (*jo strastno poljubi; ona se ne odmakne*): Na, Vera, ne-
varna ženska, sebe si mogče zaigrala!

ŽENA: Odkritosrčna ženska sem... kako ti je ime?

LJUBIMEC: Oskar.

ŽENA: Oskar... (*zamišljeno*), rada sem te imela že tedaj, ko te še
nisem poznala, že pred letom dni.

LJUBIMEC: Vse to si samo domišljuješ!

ŽENA: Ničesar si ne domišljujem. Nisem še vedela, kdo si in kaj
delaš. In baš moj mož me je opozoril nate v kavarni. Dejal
je tistikrat: «Poglej, kako lep mož!» Pozneje sem te tudi jaz
srečavala pri pošti. Izprva sem hodila tja, gnana po nekem
notranjem nasilju... pozneje pa si mi postal, kakor alko-
holiku strup... In to se je ponavljalo pet, šest, sedem
mesecev, dan za dnevom...

LJUBIMEC: O, ta pošta, vse me pričakujejo pri pošti!

ŽENA (*skoraj jezno*): Vse?

LJUBIMEC: Zakaj se huduješ? Vse, da! Ali si že ljubosumna? Ne smela bi biti! Omožena si, drugega žena si!

ŽENA (*vstane*): Žena, žena, žena! In omožena! Kaj to pomeni? Ali sem kot žena prenehala obstojati kot lastno, samostojno bitje? Ali sem s pcroko postala zgolj del neke imaginarne celote?

LJUBIMEC: Galè pravi, da je tako.

ŽENA: In če bi prav bilo tako! Odtrgala bi se in kakor rožmarin bi nanovo pognala korenine, nove, močnejše korenine in lepše bi scvetela! A jaz nisem del celote; sama zase sem celota! Nikdar bi ne bila prišla semkaj, če bi bila le del celote! Tudi moji zobje so bili zdravi... okužila sem jih nalašč in jeli so razpadati.

LJUBIMEC (*se smeje*): O, licejka moja!

ŽENA: Da, licejka! Ne omenjaj je... boli me! Še bolj sem ljubosumna, ker sem omožena...

LJUBIMEC: Ker sem samec! Bojiš se zame. (*Se smeje.*)

ŽENA (*žalostno*): Smeješ se! Smeješ se, ker si je omožena ženska sama pokvarila zobe, da je mogla priti k svojemu... (*obmolknje za hip*)... k mcžu, h kateremu jo je gnalo vse njeno bitje! O, kako bi se smejal, če bi vedel, kako sem se bala, da mi boš vse zobe popravil in da bom morala oditi zopet pred pošto... da bom tam stala mesece in mesece, morda leta in leta, da bom gledala, kako bodo hodila mimo s teboj druga dekleta, da boš hodil mogoče s svojo mlado in lepo ženo... z otroci... o...

O kako uboga sem... kako uboge smo! Samo lepoto imamo in samo mladost! Mladost pa je tako kratka, lepota nikdar popolna, ker vedno si more mož najti popolnejšo lepoto... ti pa se smeješ! (*Strastno in tiše-bolestno.*) Smeješ se, ker sem sama sebe ubijala, da sem tebe dosegla; smeješ se, lica ti žare, veseliš se, da si me osvojil... Pa me nisi osvojil... sama sem prišla, popolnoma sama. Ali razumeš to? Ali si že videl takšno žensko? Še ne? Nisi? Povej po pravici!

LJUBIMEC: Nisem... tako očarujoče!

ŽENA (*besno*): Udarila te bom! Ne budali! Ne — očarujoče, ne — lepe, takšne ženske, tako pošteno vlačugarske! Celota sem! Tudi moj mož je tako dejal.

LJUBIMEC (*se čudi*): Ne razumem!

ŽENA: Kaj pa razumeš, kaj? Povej!

LJUBIMEC: Lepa si, strastna si, rada me imaš... govoriš pa blazno! Vlačugarska pa ne... samo čudna!

ŽENA (*žalostno*): Čudna! Vedno najdete laž — in vedno laž oblečete v čednostno obleko! Danes sem čudna in kadar bom tvoja (*strastno*), kadar se ti bom vdala sama, prostovoljno, tedaj bom postala vlačuga — bom ali ne bom?

LJUBIMEC: Vera, zdaj mi ne ugajaš! V tem trenutku nisi lepa. Tvoje oči so kakor blazne in tvoje besede, kakor bi ne bile tvoje.

ŽENA (*trdovratno*): Bom ali ne bom? To mi povej in brez ovinkov mi povej.

LJUBIMEC: Naj bo! Vlačuga je takšna ženska, ki se prodaja za denar!

ŽENA (*porogljivo-žalostno*): O kako sijajna definicija! A jaz pravim, da ni vlačuga vsaka, ki se prodaja za denar, da pa je vlačuga vsaka, ki ima moža, ki živi v izobilju, pa se kljub temu vdaja svojim strastem! Kaj bi tista deklica, ki gre mimo nje tisoče obrazov... Ona ne greši; njeno telo je živ stroj... A jaz? (*Bolestno.*) Jaz! Vse leto sem grešila; moja misel je hotela tvoje telo, tvoje telo, Oskar! In kaj morem storiti proti temu... O nič... nič... kakor slepa sem, kakor zvezana. Čudna sem, praviš... O, tudi jokati se ne morem. Vse je kakor v megli... Opore iščem, pa je ni... Mcž mi ne more biti opora. Noče biti ali ne zna biti... sam Bog ve kakó! (*Po kratkem molku, skoraj začudeno.*) Mogoče me sploh ne ljubi... Če bi me ljubil — ali bi ga ne ljubila tudi jaz?! Mesece in mesece me ni poljubil... Rahel poljub na čelo... to je vse! Kakor hčerki! Kaj je to? Ali ni čuden? Čuden je! O, sita sem njegove duše — telesa nima...

LJUBIMEC (*ponavlja*): Čuden in telesa nima! (*Strmi v njo. Očitno mu ni jasno, kaj bi napravil.*)

ŽENA: Ne govoriva več! (*Ga objame.*) Ti moj, ti moj! Leto dni sem te iskala, zdaj sem te našla, zdaj te imam... To tvoje telo, to lepo, vroče telo... O duše (*se strese*) sem sita... Za koliko časa, Oskar, za koliko časa te imam?

LJUBIMEC (*oba se vsedeta na otomano; nehlinjeno*): Rad te imam. Moram te imeti rad. (*Jo objame.*)

ŽENA: Ti mo-o-o-j!

Konec prve scene.

sožitje z nesrečnimi kaznjenci ga je po njegovih lastnih besedah napravilo sposobnega, «pred svetom pričati, da se celo v najbolj neizobraženem, v najbolj ponižanem miljeju, med temi trpini odkrivajo črte najfinejših duševnih konstitucij... Misliš, da je to zver, ne pa človek... Mahoma slučajno nastopi minuta, v kateri njegova duša kakor nehote zasije na dan, in človek zagleda v nji takšno bogastvo: čuvstvo, srce, tako silno umevanje lastnega in tujega trpljenja, da se vam zdi, kakor bi se vam odprle oči, in prvi hip niti ne verujete temu, kar ste sami videli in slišali». — Dostojevskij se je v Sibiriji docela prerodil. Na to, kar je povzročilo ta njegov prerod, za katerega je bil, kakor smo videli, v marsičem že poprej predisponiran, je namignil pozneje sam, ko je l. 1873. o njem pisal. V osnovi tega preroda, pravi, da je ležal «neposredni dotik z ljudstvom, bratsko edinjenje z njim v skupni nesreči, zavest, da je sam postal takšen, kakršno je ljudstvo, kateremu je bil priravnán in celo podravnan na njega najnižji stopnji». «To se ni izvršilo tako naglo, marveč polagoma in po jako dolgem času. Od vseh mojih političnih tovarišev sem se jaz najlažje vrnil k ruski ideji, ker sem izhajal iz domoljubne in globoko pobožne družine.»

(Dalje prihodnjič.)

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

II. scena.

Poleti. Vrt (gozdič) na moževelem veleposestvu. Okrog sedmih zvečer. Mož sedi na klopici in čita časopis. Klobuk in palica sta položena na klopici. Po stezi prihaja nekdanji snubač.

NEKDANJI SNUBAČ: Klanjam se, gospod!

MOŽ (*ga ni bil do tedaj opazil*): Dober večer!

NEKDANJI SNUBAČ: Čitate?

MOŽ: Saj vidite!

NEKDANJI SNUBAČ (*neprijetno dirnjen*): Vidim... da, da... prav za prav sem hotel vprašati, če je kaj posebnega.

MOŽ (*nejevoljno*): Posebnega? Nič, gospod! Kaj more biti na svetu sploh posebnega!

NEKDANJI SNUBAČ: Ali smèm prisesti?

MOŽ: Prosim!

NEKDANJI SNUBAČ (*pogleda v časopis*): Aha, ta proces vas zanima! Saj je tudi zanimiv. Popoldne sem bil pri razpravi. Kakor vse kaže, ga bodo oprostili!

MOŽ: Res, stvar me zanima. Ne morem pojmiti, kako je mogoče, da žive takšni ljudje, takšne živali!

NEKDANJI SNUBAČ: Seveda, seveda... Ženske so dandanes popolnoma pokvarjene.

MOŽ: Ženske? Ne, tako nisem mislil. Nismo upravičeni, da bi sodili in obsojali ženske.

NEKDANJI SNUBAČ: A... a... vi torej pravite, da je o n žival!

MOŽ: Ona ni nikogar ubila, niti poskušala ni nikdar kaj takega! Poglejte: analizirajmo ta slučaj natančneje! Imel je denar in ona se je poročila z njim.

NEKDANJI SNUBAČ: Aha! Denar je imel in ona se je omožila! To je njen prvi greh!

MOŽ: Imate prav! A kdor kupuje, ni nič manjši grešnik kakor tisti, ki prodaja! Če pa moremo o grehu sploh govoriti, tedaj je bil to res njen prvi greh. Toda razumite: bila je bolna, bila je revna, bila je sama in bila je — lepa! Poznal sem jo že tedaj, ko je hodila v šolo. Pa je prišel stari pohotnež, ji pokazal kup zlata ter rekel: «Glej, sreča, bogastvo, dolgo in prijetno življenje — vse to bo tvoje, samo moja moraš postati!» In kaj je čudnega, če je postala njegova? Ali ni satan z zlatom skušal samega Boga?

NEKDANJI SNUBAČ: Res je — vendar pa se ona ni smela še vedno smatrati za polnovredno bitje, če se je že prodala... Odreči bi se bila morala sama sebi!

MOŽ: Rekla je: tvoja bom, ker je mislila nase. Recimo torej, da je bil njen greh enako velik kakor njegov. Bila je mlada, njeno telo se je izlečilo — in zdravo telo in zdrava duša sta zahrepeneli po otroku. Ali ni tako? Mati je želela postati.

NEKDANJI SNUBAČ: Mislim, da je tako.

MOŽ: To je pozitivno. Ali niste čitali, kar je on sam pred porotniki povedal? Med drugim je dejal, da mu je očitala v neki burni noči, da je ne more osrečiti, ker ji ne more dati otroka. Zdravniki so ugotovili, da je bil mož luetik, kar je imelo zanj usodepolne posledice. Poročila sta se in on ji ni bil mož, bil je le pohotnež! Ostudno, preostudno, da bi vse ponavljal! Je to njegov greh ali njen?

NEKDANJI SNUBAČ: Njegov, vendar pa to nje ne opravičuje. S tem, da se je prodala, je zagrešila največji greh, ki je postal maternica vsemu, kar se je pozneje zgodilo strašnega.

MOŽ: Če bi to bilo res, tedaj bi nje same ne mogli obtoževati, kajti povejte mi, prosim, koliko žensk pa se danes moži iz

kakega drugega razloga, kakor da bi se preskrbele za življenje. Zavedno ali nezavedno — vse! Izjeme so le redke in tragikomično je, da baš izjeme ponavadi obsojamo kot abnormalne brezumnike.

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi hudó pretiravate.

MOŽ: Nikakor ne, prodati se ali poročiti se, to sta danes dva močno istovetna pojma. Pri mnogih plemenih še dandanes očitno kupujejo neveste. Celó pri visoko kulturnih Grkih je bilo to nekaj samo ob sebi umljivega.

NEKDANJI SNUBAČ: Saj sem dejal, da pretiravate. Pretragično gledate na vso to stvar!

MOŽ: Nikakor ne! To ni sploh nikaka tragika, to sploh ni tragično. Tako mora biti! Niti na misel mi ne pride, da bi poskušal na tem polju postati kak reformator. Reformatorjev vobče ne ljubim. Hotel sem le reči, da ona ni nič manj in nič več kriva nego vse njene srečne in nesrečne tovarišice.

NEKDANJI SNUBAČ: Vendar pa se vsaj večina žensk moži iz neke namišljene ljubezni.

MOŽ: Da, pa to na stvari nič ne izpremeni. Trdno sem prepričan, da ga je tudi ona hotela imeti rada — pa ga ni mogla, ker v njem ni bilo ljubezni, temveč gola in brezstidna pohotnost.

NEKDANJI SNUBAČ: Ne, gospod. S te strani vas še nisem poznal. Na vse zadnje porečete še, da ji je storil krivico, ker ji je pognal kroglo v glavo, ko mu je porodila sina, ki ni bil njegov, ker ni mogel biti njegov.

MOŽ: Ali vi sploh dvomite o tem?

NEKDANJI SNUBAČ (*začudeno*): Saj... oprostite... vi ste, vi ste...

MOŽ (*se smeje*): ...popoln norec!

NEKDANJI SNUBAČ (*zardi*): Ne, teh besedi nisem hotel izreči!

MOŽ: No, pa vsaj nekaj podobnega. — On je ni smel ubiti, kajti ona je izvršila svojo višjo, svojo najvišjo dolžnost, določeno ji od pamtiveka. Ona je bila sveža veja poleg okostenelega vrtnarja. Če pa je prišel drug vrtnar in ji prilil, da je pognala nov cvet — ali se je smel okostnjak vreči nanjo in jo zdrobiti v prah?

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi ste pisatelj. Vaše stvari ljudje radi čitajo, ker so v življenju nemogoče. Ne verujem, da se dá v življenju živeti kakor vi pišete in kakor ste ravnokar dejali. Prav lepo ste povedali, in skoraj bi dejal, da pametno — toda človek nima samo razuma.

MOŽ: Saj nisem tega trdil. Pravim le, da bi moral vsak človek imeti dvoje: najprej ljubezen, potem pa razum!

NEKDANJI SNUBAČ: Vrag naj vas — oprostite — razume!

MOŽ: Vrag me noče razumeti — saj to je!

NEKDANJI SNUBAČ: On jo je vendar ljubil kakor blazen.

MOŽ: Blaznež ne more ljubiti. Samo razum je regulator ljubezni! Blaznost je negacija človeka.

NEKDANJI SNUBAČ: Vi samo filozofirate.

MOŽ: Zato pa sem človek, da mislim... Ne živim, da jem, ne živim, da delam... Delam, da jem, da živim in živim, da mislim!

NEKDANJI SNUBAČ (*se krohoče*): Lahko vam misliti, toda onemu, ki jo je ubil!?

MOŽ: On je živel, da je užival. Končno morajo tudi takšni ljudje živeti! Na nobeni njivi ne uspeva zlato klasje, če ni pognojena. Mnogo gnoja, malo zlatih zrn. Takšno je tudi življenje: mnogo gnoja, malo zlatih poedincev,

NEKDANJI SNUBAČ: Vi mislite... vi pravite, da smo mi... da sem jaz tudi gnoj...

MOŽ: Mogoče tudi jaz... nisem kompetenten, da bi razsojal o tem...

NEKDANJI SNUBAČ: Vi me prezirate!

MOŽ: Nikogar ne preziram. Le pravim, da bi jaz tako ne napravil in da bi se moral obsoditi, če bi vendarle storil tako, kakor Weiß. Ubiti žensko, ki rodi novega človeka!... To je nepopisno živinsko!

(Počasi se spušča mrak. Oba se dvigneta in hodita sem ter tja. Postaneta, hodita, večkrat postaneta in se pogovarjata.)

NEKDANJI SNUBAČ: Prepričan sem, da me zaničujete, da me sovražite.

MOŽ: Nikar, nikar... čemu bi vas sovražil?

NEKDANJI SNUBAČ: Zaradi gospe Veročke!

MOŽ: Zaradi Vere, moje žene! Bežite no! Smešni ste! Zaničujem naj vas, sovražim naj vas, ker vas ni marala, ker je imela rajši mene kakor vas. Temu pa res niste krivi vi — kvečjemu jaz.

NEKDANJI SNUBAČ: In zdaj se še norčujete iz mene!

MOŽ: Gospod Galè, po pravici vam povem: neprijetno mi je bilo, ko ste prišli, ker mi niste simpatični. In zakaj vas ni mogla trpeti Vera, to...

NEKDANJI SNUBAČ (*ga prekine; porogljivo*): Ker je pač plemenito misleča ženska!

MOŽ (*mirno, z naglasom*): Da, plemenito misleča Vera vas ni mogla vzljubiti, ker ste zlobni! — Zakaj ste me danes po tolikih letih zopet nagovorili? Saj ste po navadi šli mimo mene in me niste poznali, saj ste me celó javno blatili po časopisih. Danes pa ste prišli . . . Slutil sem, da ste prišli z nekim grdim namenom — zato sem vas tudi neprijazno sprejel. Končno ne smatram za potrebno, da bi vam bil naklonjen. Niste mi simpatični — in to zadošča!

NEKDANJI SNUBAČ (*hudobno*): Uganili ste! Z namenom sem prišel, a ne s kakim hudobnim namenom. V teku našega pogovora pa sem vas spoznal z neke druge, popolnoma neznane mi strani in sem se zato odločil, da ne izvršim svojega sklepa. Nadaljujva raje prejšnji pogovor.

MOŽ: Kaj bi nadaljevala! Kar sem hotel povedati, sem povedal. Vi nočete izvršiti svojega naklepa — drug drugemu nisva simpatična. Zatorej se razidiva!

NEKDANJI SNUBAČ: Ne, potrpite nekoliko trenutkov. Mogoče me boste spoznali bolje in vam ne bom več tako ne-simpatičen in neprijeten. Mogoče postaneva celó zaveznika.

MOŽ (*mirno*): Čemu mi bodo zavezniki? Saj ne pojdem v boj!

NEKDANJI SNUBAČ: Bogvé.

MOŽ: Jaz sam vem!

NEKDANJI SNUBAČ (*vsiljivo*): Vidim, da sem vam do skrajnosti nesimpatičen, a dokazati vam hočem, da mi delate krivico.

MOŽ: Nikomur ne delam krivice. Moja pravica je: ljubiti ali ne ljubiti!

NEKDANJI SNUBAČ: Samo filozofirate! Življenje pa zametujete, ker vas še ni prijelo s svojo trdo roko. Dokazati vam hočem, da so v življenju stvari, na katerih si boste polomili svoje filozofske zobe . . . popolnoma zlomili!

MOŽ: No, če je tako, pa — poslušam. (*Se vsede.*)

NEKDANJI SNUBAČ (*se ustavi poleg klopi*): Samozavestni ste! Dovolite mi, prosim vas, nekoliko vprašanj.

MOŽ: Prosim!

NEKDANJI SNUBAČ: Ali verujete, da bi v življenju ravnali, kakor ste prej govorili?

MOŽ: To vprašanje je brezsmiselno. Če ne bi verjel, ne bi govoril! Moje življenje je samo geometrična oblika mojih misli.

NEKDANJI SNUBAČ (*nejevoljno*): Pustite to! Vi torej verujete, da bi mogli svoji ženi odpustiti, če bi vam napravila kaj takega, kakor je Weißova napravila svojemu možu?

MOŽ: Ničesar bi ji ne odpustil, ker bi ji ne imel česa odpuščati! Sploh je pa odpuščanje pojem, ki je — vsaj v ogromni večini primerov — nepotreben...

NEKDANJI SNUBAČ: V besedičenju da — v življenju pa ne!

MOŽ: Dovolj je tega! Povejte, kar ste hoteli povedati.

NEKDANJI SNUBAČ: Še to vprašanje: Ali verujete, da more v človeku izginiti vsako sovraštvo, ko opazi, da je njegov nasprotnik nesrečen kakor on sam?

MOŽ: Čemu vam bo odgovor? Ne vem...

NEKDANJI SNUBAČ: Čemu?! Danes ste tudi vi nesrečni kakor jaz. Jaz sem ljubil Veročko in — vi ste jo ljubili.

MOŽ: Ni točno. Ljubim jo. In nesrečen nisem. Nisem in nikdar ne bom, kajti človek sem in človeku ni treba, da bi bil nesrečen. Le človek, ki ne ume ceniti sebe, more biti nesrečen!

NEKDANJI SNUBAČ: Nisem se pravilno izrazil. Res je, da jo še oba ljubiva. Hotel sem le reči, da jo oba ljubiva nesrečno.

MOŽ (*se smehlja*): Oprostite, saj mi ni osemnajst let! To je vendar smešno, kar mi pripovedujete.

NEKDANJI SNUBAČ (*hudobno*): Tako? Ali mislite, da je smešno, če vas ona več ne ljubi?

MOŽ (*glas se mu za spoznanje strese*): Ne ljubi?

NEKDANJI SNUBAČ (*škodoželjno*): Aha, glas se vam trese!

MOŽ: Tudi jaz sem samo navaden človek, tudi jaz hranim v svoji krvi dedne slabosti našega rodu. Sicer pa vas prosim, da mi stvar naravnost, brez ovinkov poveste, ali pa odidete!

NEKDANJI SNUBAČ: Rekel sem vam že enkrat, da si boste polomili svoje filozofske zobe!

MOŽ: Prosim, brez nepotrebnih opazk! Sploh pa... zdravstvijte. (*Se dvigne; hoče oditi.*)

NEKDANJI SNUBAČ (*ga zadrži*): Oprostite, potrebno je, da zveste. Spoznali boste, da vas ne sovražim!

MOŽ: Že prej sem vam povedal, da mi je vseeno, če me ljubite ali sovražite! Če pa mislite, da me s svojim počasnim pripovedovanjem mučite, se motite. Vi me ne morete raniti! Izvolite, sediva! Vso uro in še več kot uro sem pripravljen študirati vašo nespretno hudobijo, če vam je ljubo. (*Oba se vsedeta.*)

NEKDANJI SNUBAČ (*jezno*): Ne bo potrebno! Vaša žena... vaša žena...

MOŽ: No?

NEKDANJI SNUBAČ: ... Vam je nezvesta!

MOŽ (*mirno*): Ne razumem! Ali me je izdala? Ali je izdala moje interese?

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi preveč verujete svoji ženi, preveč ji zaupate, sicer bi ne mogli tako mirno govoriti! A ona vas prav po pobalinsko vodi za nos...

MOŽ: Še marsičemu se boste mogoče čudili. Govorite, jaz poslušam!

NEKDANJI SNUBAČ: Še vedno ne verujete. Vaša žena je pisala tole pismo. (*Mu da pismo.*) Ali ni to njeno pismo?

MOŽ (*prečita pismo, potem pa mu gleda nekoliko trenutkov pronikljivo v oči*): Kdo vam je dal to pismo?

NEKDANJI SNUBAČ: Kdo? Ali je to vprašanje važno? Povejte mi raje, če zdaj verujete!

MOŽ: To je njeno pismo. Kdo vam ga je dal?

NEKDANJI SNUBAČ: Nihče, sam sem ga vzel.

MOŽ (*rezko*): Ne verujem vam! Ali že mnogo časa veste za razmerje med mojo ženo in tem gospodom ... gospodom ...

NEKDANJI SNUBAČ: Krauppom!

MOŽ: ... Gospodom Krauppom?

NEKDANJI SNUBAČ (*nekoliko trenutkov premišluje*): Da ... da ...

MOŽ (*hlastno, nervozno, nekoliko razburjeno*): Hitro odgovorite, hitro, čemu je potrebno to dolgo premišljevanje?

NEKDANJI SNUBAČ: Se razburjate, a?

MOŽ (*vstane, sugestivno zapovedujoče*): Odgovorite! Koliko časa veste za to razmerje?

NEKDANJI SNUBAČ (*mehanično*): Dva meseca! (*Se dvigne. Stojita si nasproti.*)

MOŽ: Pred enim mesecem ste sedeli v kavarni blizu moje mize. Sam sem bil. Zakaj mi tedaj niste tega povedali?

NEKDANJI SNUBAČ: Zdaj vam je žal, da že takrat nisem stopil na vašo stran. Zdaj priznavate, da bi vam moje zavezništvo bilo že tedaj zelo po godu!

MOŽ: Če bi bil hudoben, bi se vam smejal. Žal mi je, resnično mi je žal, da žive na svetu takšne podle kreature ...

NEKDANJI SNUBAČ: Jaz podla kreature, gospa Veročka pa (*se krohoče*) poželenja vredna lepa ljubica Krauppova (*mož se proti svoji volji strese*) je plemenito misleča ženska ... (*Se smeje.*) Jaz podla kreature — ona pa plemenita ženska! (*Satansko se smeje.*)

MOŽ: Odidite!

NEKDANJI SNUBAČ: O ne, vse vam moram prej razgaliti do kosti! Ta vaša plemenito misleča žena (*s sadistično naslado*) je njegova dražestna ljubica... da, da... tako dražestna! In vsi mi, vsa družba kavarniškega omizja pozna natanko vse njene dražesti. Nemara še bolj natanko kakor njen mož. (*Se smeje.*) Ali nas ne poznate? Mnogo nas je! Oskar — ta zna... on zna! Vse svoje čudovite večere, posvečene «ljubezni» plemenite Veročke, vam ume naslikati tako mojstrsko! In njeno telo nam je že neštetokrat orisal v vsej plemeniti (*se krohoče*), plemeniti nagoti... To se ponavlja večer za večerom, dan za dnevom... njen mož pa piše doma pedagoške spise... nedolžne novelice... (*Se krohoče.*)

MOŽ (*ki ga je spočetka prevzelo, se je popolnoma pomiril*): To ni neinteresantno. Zanima me! Nadaljujte!

NEKDANJI SNUBAČ: Ona je vaša žena!

MOŽ: Vem, že nekoliko let vem. In ravno zategadelj me zanima!

NEKDANJI SNUBAČ: Kazaj, norčujete se?!

MOŽ (*jezno*): Odidite, ne vprašujte me!

NEKDANJI SNUBAČ (*se pripravlja, da bi šel*): In iz vas se norčujemo vsi mi: Oskar, jaz in vsi drugi in skoraj gotovo tudi vaša (*s porogljivim poudarkom*) plemenito misleča Veročka, ki mene ni mogla ljubiti... Živinozdravnika ne... Umetnika je hotela, pisatelja... našla pa je rokodelca, zobotehnika. (*Se smeje.*)

MOŽ (*se vsede, z rokama podpre glavo, komolce nasloni na kolena*): O, kakšne zverine so ljudje!

NEKDANJI SNUBAČ: Ali sem to jaz... jaz zverina?

MOŽ (*mirno*): Pustite me... odidite.

(*Nekdanji snubač nekoliko trenutkov postoji in gleda moža, nato odide. Potiho poje skozi zobe neko popevko. Mož sedi in premišljuje.*)

Konec II. scene.

Karlo Kocjančič / Iz zbirke „Večna plamenica“

(V šetnji vrh Tivolija, s knjigo svojega učitelja v roki.)

Učenec: Jesenski slikar že zopet zemeljsko platno s širokimi barvnimi plastmi pregrinja.

Ah, to počasno sopenje narave, to sigetanje in udarjanje odpadajočih listov ob liste, ta zadnja polnosočnost dozorelih plodov!

Karlo Kocjančič / Iz zbirke »Večna plamenica«

Vse mi je tako, kakor da sršijo iz mojih peterih čutov silnice v vsestranstvo in se zopet vračajo od konca obzornega loka vame kot čutni pojav.

In tako mi je, kakor da hočejo iz mojih prai vzbrateti novi pojavi.

Fa je smúno poslednje trepetičkanje blesče duše na sveči.

(Plamen še enkrat se vzpne, pade, ugasne.)

Štejem sekunde dneva in sekunde brezčasa.

Dolgočasje. Dolgo časje ...

Prerajanje. Propad.

Poletja sledijo pomladim, zime odrivajo jesenji čas.

Odpadajo plodovi in gnijejo.

V smrti tonejo bitja. Izginjajo.

Iz debla človeškega večno iste veje poganjajo.

Kdaj bomo nekaj novega pognali?

Jaz sam bolan v teh krutih dolgočasjih. —

Moje: Sin upoj, nestrpnosti so vrtinci — zastoji v časovnem vebotoku;

so uporno občutenje najmanjšega ničla med ničli — časa;

so dvomi nad največjo resnico med resničnostmi: mi gremo naprej ...

Glej v duhu metrsko merilo,

matematično himno zemeljskih razvojov in propadov:

himno utrinaka iz pravnege, himno praognjev, nebotično vzgibanih procesov;

himno kambrija, silura, devona in karbons;

himno sekundera, razpaljenega terciara, kvarternih naplavin ter ledenih razdobj;

slavoopov praelic in davno odmrlih nestvorom lesov, orjaškim lišajem, izogljenehim veleprapotim

(v milijonstoletjih je nastalo naše zelenje);

veličastni Tedeum nastajanju in propadanju gigantozvrov, mastodontov, mamutov, jamskih medvedov, komaj kot razpadajoči kamni ohranjenih živalskih vrst ...

En sam tisoči del merila je ponzorjen verz o človeku v razvojni epopeji

(in milijonletje od zveri do civilizirane živali).

Komaj pod drobnogledom opaziš predelke naše sporočane zgodovine —

par tisočink na zadnji tisočinki.

Na zadnji tisočinki zagledaš hotenje: biti zavestno bitje.

Neviden ulomek milimetra za hotenje: biti bog iz človeka.

In ti, sin moj, si bolan in nestrpen!

In ti, sin moj, si nevernik postal in ne veš, da pred nami sploh ni bilo zavestnega hotenja, da bi nekaj postali!

Václav Burian / Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatik

I.

Kakor pri Čehih, tako so bili tudi pri Slovencih začetki novodobne dramatike radi pomanjkanja pristnih talentov navezani predvsem na prevode. Spočetka se je prevajalo, kar je prišlo pod roke. Najbolj se je prestavljalo priljubljeno nemško, zlasti pa dunajsko gledališko blago, vendar se opaža v slovenski dramatik že od samih začetkov poseben namen — prevajati tudi iz slovanskih literatur, zlasti pa iz češčine. Iz čeških avtorjev so bili takrat najbolj priljubljeni Jan Nep. Štěpánek, Václav Kliment Klicpera in Jos. Kajetán Tyl, čigar šaloigre in burke so bile često prevajane in so se tudi dalje časa držale na slovenskih odrih. A. Trstenjak je v svojem Slovenskem gledališču (1892) že deloma obdelal to gradivo, toda ne popolnoma točno, ker je vanj sprejel množico nezanesljivih poročil in posnel od drugod razne napake. V sledečem svojem pregledu hočem njega in njegove vire popraviti in dopolniti, predvsem kar se tiče slovenskih prevodov iz J. N. Štěpánka (1783—1844).

1. Že leta 1848. je bila poslovenjena Štěpánkova¹ šaloigra «Č e c h a N ě m e c» pod naslovom «T a t v m l i n u a l i S l o v e n e c i n N e m e c». Prevod je preskrbel za Slovensko društvo v Ljubljani Juri Kosmač² s pomočjo J. Klemana³ (Klemana),

¹ Starejši slovenski viri («Novice» 1848, 194 in 202) sploh ne navajajo imena češkega avtorja ali ga pomotoma zamenjajo s Tylom (P. pl. Radics, «Ljubljanski Zvon» 1887, 291). Šele A. Trstenjak («Slovensko gledališče», str. 38) ga je (po «Novicah» 1867, 387) točno dognal.

² «Novice» 1848, 202, potem «Novice» 1867, 387 navajajo za prevajalca najprej I. Klemana in šele v drugi vrsti Kosmača; ravno tako tudi Trstenjak 38, kar ni popolnoma pravično, ker prevod sam je nujno pripisati I. Kosmaču.

³ Dr. Jan Nep. Kleman je bil od leta 1845. profesor, od 1849. pa provizorični ravnatelj ljubljanske gimnazije. Več o njem glej: Jahresbericht des k. k. Gymnasiums zu Laibach 1850, 21, in 1851, 22/23; «Slovenija» 1850, 6; «Novice» 1850, 114, 126; Ant. Knezova knjižnica, II. zv. (1895), 176 in 184.

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

neizobraženimi sonarodnjaki, ter kopati brezdno med narodi, brezdno, ki ga ne more opravičiti in premostiti noben mesijanizem, nobena vera v to, da bo moj narod kdaj odrešil one nesrečneže, ki stoje «v predvečerju padca, splošnega, občnega in strašnega». V ostalem pa je vsak poizkus priviti miselni nivô inteligence na nivô ljudstva — obskurantizem. «Z mišljenjem ljudstva je treba jako računati,» je dobro ugovarjal Dostojevskemu «kritični narodnik» Mihajlovskij, «a računati ž njim se še ne pravi, popolnoma prisvojiti si ga.»

To «počveniško» ideologijo Dostojevskega je treba poznati, da se razumejo nekatere bistvene idejne črte njegovih poznejših vélikih romanov. (Dalje prihodnjič.)

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

III. scena.

Moževa delovna soba. Godi se dve uri po II. sceni.

(Mož sedi pri pisalni mizi ter premišljuje.)

MOŽ (*zmaje z glavo*): Ne... (*Nekaj piše.*) Da, čudno... (*Vstane in hodi po sobi gor in dol; končno stopi k vratom, jih odpre in zakiče*): Veročka, Veročka... (*Vse je tiho.*) Ali je še ni? Nič ne morem delati. (*Kratka pavza. Slišati je močan udarec na klavir; nekdo igra valček.*) Aha, prišla je! (*Močno zakriči*): Vera, Veročka! (*Klavir obmolkne.*)

ŽENA (*je še ni videti*): Glej ga, kako kriči! (*Prihiti v dolgi domači obleki; mu poda roko*): Zdravo! Zakaj me tako neprijazno gledaš? (*Oba se vsedeta.*)

MOŽ: Veročka, vsedi se, prosim te! Res mi je danes neprijetno govoriti s teboj. Dozdeva se mi, da se tega pogovora skoraj bojim.

ŽENA: Slutim. Že v prvem trenutku sem slutila.

MOŽ: Veročka moja, danes me je zmotila čudna, žalostna novost.

ŽENA: Novost?

MOŽ: Galè me je ogovoril.

ŽENA: Kje? Galè (*zelo začudeno*), Galè?

MOŽ: Da. Sedel sem gori v našem vrtu, na klopici, pa je prišel in prisedel. Govorila sva o procesu proti Weissu.

ŽENA: Ah, o Weissu!

MOŽ: Da, Veročka, ali ga obsojaš? To se pravi: ali misliš, da je ona bolj kriva, kakor njen mož?

ŽENA: Brezdvomno je ona ...

MOŽ (*jo prekine*): Čakaj ... ne govori!

ŽENA (*začudeno*): Ne govori?

MOŽ: Grdo je bilo od mene, ljubljena! Oprosti mi, prosim te!

ŽENA: Kaj naj ti oprostim?

MOŽ: Vprašal sem te z grdim namenom. Povedati ti hočem kar naravnost: Galè mi je rekel, da si mi nezvesta ...

ŽENA (*resignirano, kakor v polsnu. Se takoj ne more popolnoma zavesti*): Nezvesta ...

MOŽ: Potrpi, ne moti me! In ravno tako je začel kakor jaz. O Weissu je pričel govoriti; izpraševal me je, kakšno mnenje imam o Weissu, kaj mislim: čigava krivda je, kdo je večji grešnik, on ali ona? Kako strašen je vpliv misli! Kako nepopisna je moč človeka nad človekom in celo slabejšega nad močnejšim! Daj, povej, Veročka, ali sem boljši kakor Galè? (*Žena ga brezizrazno gleda in mu ničesar ne odgovori.*) Ti se čудиš temu vprašanju! Pa ni čudno to vprašanje. Dan in noč hodi z menoj. Uro za uro se poraja nanovo v mojih možganih. Ali sem boljši, ali se le delam boljšega? Hotel bi biti boljši! A motiv tega hotenja? Ta motiv se mi zdi umazan, grd ... O, Veročka (*tiho, skoraj bolestno*), kolikokrat je moje hrepenenje po boljšem, lepšem, čistejšem samo sad (*se strese*) — zavisti, zlobe, črne hudobije ...

ŽENA: Kaj govoriš, kaj govoriš? Ne razumem te. Ali se bojiš vprašati me, če sem ti nezvesta?

MOŽ: Bojim? Ne, ne bojim se, a težko mi je govoriti s teboj o tem, kajti če si mi nezvesta ... (*Obmolkne nekoliko trenutkov; potem skoraj jezno.*) Ah, saj sem ravno pred dobro uro dejal, da ženska ni pes, da žena svojega moža sploh ne more izdati.

ŽENA (*odločno*): Motiš se! Žena more biti svojemu možu nezvesta, žena ga more izdati vsak trenutek ... vsak trenutek! Žena sesa kri, misli, voljo, lepoto svojega moža ... in prekipevajoča od nove, nepoznane ji ljubezni, prenaša vse to drugam.

MOŽ: Ne verujem, vsak moški je zase celota in vsaka ženska zase polnovredno bitje. Povej, ali me res ne ljubiš?

ŽENA: Ne vem, kaj je ljubezen, a vem, da bi mogla živeti mnogo, mnogo časa brez tebe.

MOŽ: Tudi jaz brez tebe — a ljubim te vkljub temu in mogoče prav zategadelj!

ŽENA: A brez njega ne, brez njega ne ... (*Joče.*)

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

MOŽ (*se stresa. Dvigne se in hodi: nekoliko trenutkov sem ter tja*): Je torej res, Veročka?!

ŽENA (*tiho, sočutno*): Res je! Ali si zelo nesrečen?

MOŽ (*jezno*): Nespametno. Vsakdo mi hoče danes po sili vtepti v glavo, da sem nesrečen. Razumi tudi ti, da nisem, nisem, nočem in ne morem biti nesrečen!

ŽENA: A to je strašno... jaz ne morem več tako živeti, ne morem.

MOŽ (*mračno*): Kako — tako?

ŽENA (*začudeno*): Ali ne razumeš?

MOŽ: Ne razumem! Čudiš se, da ne razumem! Povej natanko, kako ne moreš živeti.

ŽENA: Tako, vidiš: Ti si moj mož in njega imam rada.

MOŽ (*mirno*): Koga, njega?

ŽENA: Zakaj me mučiš? Krauppa!

MOŽ: Vedel sem. Grdo je bilo od mene, da sem te vprašal. Pa zakaj bi ne mogla poleg mene živeti? Ali sem ti tako oduren?

ŽENA (*žalostno*): Ne, ne... ti si dober, le jaz sem odurna, poleg tebe postajam še odurnejša. Ti si kakor merilo moje nizkosti. Kadar govorim s teboj, se zdim sama sebi umazana, drugače pa sem tako vesela, razposajena.

MOŽ: Kakor žalost sem. Ali se sploh znam smejati? Kakor koščena smrt sem, ali sploh živim komu veselje do življenja? (*Počasi, preudarno, kakor bi sešteval ali množil, toda strahotno.*) In vendar bi morala v meni plamteti strast, moral bi braniti svoj krvni egoizem, kakor brani volk vse svoje, kar je njegovega in kar misli, da je njegovega. Moral bi vzeti samokres in streljati v tvoje možgane, Vera, žena moja, da bi se razpršili, da bi očkropili moj lastni obraz... moral bi... ah... (*Se sesede onemogel v fotelj.*)

ŽENA (*se stresa*): Molči, prosim te, molči! (*Daljša pavza.*)

MOŽ: Poleg mene ne moreš živeti.

ŽENA: Saj ti nisi kriv. Jaz sem kriva.

MOŽ: O, in vendar sem tudi jaz, kakor vsi drugi, in vendar sem tudi jaz kriknil, ko mi je Galè povedal. Tudi v moji krvi je nagon pradedov še vedno živ (*silno*), -a premagati ga moram (*mestno*), in zakaj premagati, zakaj? (*Nasloni glavo na roko.*)

(*Oba sedita molče.*)

MOŽ (*trudalno*): Zakaj, Vera?

ŽENA: Zakaj? (*Tiho.*) Ne vem.

MOŽ: Zakaj? Tisto večno vprašanje, ki izziva milijon novih vprašanj. O, saj so našli odgovor: bog, bog, bog... a čemu bog, zakaj bog?! O, če bi mogel verjeti, če bi mogel omamljen od kadila in sladke igre cerkvenih orgel, od zatega bleska ornatov in meglenosti umirajočih lučk v temnih cerkvah pogrezniti se v blazno religioznost... O razum! Zakaj, zakaj? (*Se dvigne, hodi. Silovito*): Zakaj? Ker sem več kakor drugi! Več kakor drugi! Več (*kriči*), več, več! (*Tiho*): Ali sem več, Veročka moja?

ŽENA: Smiliš se mi, ti trpiš, ti si nesrečen.

MOŽ (*zarjove*): Molči, nisem nesrečen, povedal sem ti že!

ŽENA: Nikdar nisi tako vpil nad menoj!

MOŽ (*zamolklo*): Res je! Nikdar, toda v mislih sem se zaletel, besede so mi izbruhnile do konca ustnic in na ustnicah so zamrle. Znamenje, da sem od narave hudoben, da sem samo navidez boljši kakor drugi. (*Strastno.*) O, znotraj (*kaže na srce*), tukaj notri, vidiš (*se smeje*)... tu notri, vidiš, pa sem hudoben, kakor vsi, kakor vsi — vi! Zato si morala oditi od mene!

ŽENA: Ali si zblaznel?

MOŽ: Zblaznel? (*Obstane sredi sobe in gleda preplašeno naokrog.*) Ali me je res prevzela boleost? Ali je res močnejša kri kakor možgani. Ali ne umem več misliti? In vendar: človek živi, da misli, da misli, misli, misli, da misli do blazne črte... (*Se obrne k ženi. Mirno po daljšem premoru*): Vera, videla si me v trenutkih, ko sem bil tako slab, tako brez moči in volje kakor nikdar v življenju. Minulo je. Zdaj hočeva govoriti.

(*Molk.*)

MOŽ: Zelo rada ga imaš?

ŽENA: Mislim.

MOŽ: Boli me to, kakor boli človeka vsaka izguba. Razumeti pa moraš, da ne govorim o izgubi tvojega telesa. O izgubi tvoje ljubezni govorim. A zdi se mi, da me nisi ljubila, da je ta izguba zgolj iluzorna. Vseeno je: to vprašanje sme ostati nerešeno... Boli me v najhujšem primeru smrt moje iluzije.

ŽENA (*mehanično ponovi*): Iluzije?...

MOŽ: Morda je pretirano, kar sem rekel. Vendar pa, Vera, ne zamerim ti ničesar.

ŽENA (*začudeno*): Ničesar?

MOŽ: Kaj bi ti zameril? Ali misliš, da delaš greh?

ŽENA (*zardi*): Ne vem, sram me je.

MOŽ: Sram? Ne razumem tega. Če bi jaz vzljubil kako drugo dekle — kar pa se ne bi moglo nikdar zgoditi — kakršnokoli že, bi ti povedal in ne bi me bilo sram.

ŽENA: Ah, ti me nisi ljubil, ti me ne ljubiš. Oskar je imel prav.

MOŽ: Oskar ni imel prav. Kako more on vedeti, če te jaz ljubim? Niti ti sama ne moreš tega vedeti. Mogoče komaj slutiš, vidiš le meglene obrise v daleki temi, vidiš le razvaline starega gradu — v resnici pa je v megli moderna palača.

ŽENA: Ne premotiš me! Ti me ne ljubiš!

MOŽ (*se dvigne*): Nočem te o tem prepričevati. Če pa misliš, da ti bo ta misel v tolažbo in opravičbo — dobro: tedaj te ne ljubim. Toda opravičbe ne potrebuješ. Resnično ne potrebuješ. Čemu ti vse to pripovedujem, me vprašuješ. Mlada si še in brezdvomno boš doživela isto, kar sem doživel danes jaz, samo da bo najbrž še strašnejše... Spomni se tedaj na to uro. Spomni se na vse moje besede, ki sem jih kdaj spregovoril in ki jih še porečem. Mogoče ti bo tista težka ura, ki mora priti, razvozljala zmisel bridkosti in nezmisel besedičenja o nesreči.

ŽENA: Zakaj toliko govoriš? Zakaj me ne poženeš, ko ničesar ne čutiš napram meni?

MOŽ: Vera, ti me nočeš razumeti. Veruj, da te nisem nikdar v življenju imel tako rad, kakor v tem trenutku. Razšla se bova in povedati ti moram še mnogo, še silno mnogo. Potrpi samo še nekoliko trenutkov; saj se bova itak kmalu razšla.

ŽENA: Ti me mučiš! Tepi me, psuj me, ustrelj me...

MOŽ: Če te boli, nisem jaz kriv. Namenoma te ne mučim.

ŽENA: Ti nalašč odlašaj s tisto končno besedo, a jaz bi zdivjala!

MOŽ: Poslušaj, Vera! Tudi ženska je človek. Pravico imaš biti srečna, in nihče ti te pravice ne sme kratiti. Ljubim te — pa ne morem doumeti, kakšno korist bi imel od tega, če bi te skušal po sili tu držati, če bi skušal uničiti tvoje zadovoljstvo, če bi ne znal resignirati na tvoje telo. Tako bi mi bilo, kakor če bi poleg mene ležala brez rok in nog in bi žalostno gledala moje zdrave ude.

ŽENA: Tako govoriš, misliš pa ne tako. Mirno govoriš, boleost ti pa razjeda srce.

MOŽ: Moja boleost je postranska stvar, slučajna je kakor... kaj naj rečem? Težko najdem primeri! (*Premišljuje, čaka.*)... Kakor med tisoči zdravih dreves eno bolno. Gozd zavoljo

tega ne bo izumrl in tudi ne sme izumreti. Pravica njegova je: živeti!

ŽENA: Kako smešno! To je nezmisel. Ti moraš — tako hočeš reči — žrtvovati zame tudi svoje življenje — in jaz naj grem, naj tvoje življenje vzamem kot biserno ovratnico in naj se veselim?

MOŽ (*zelo mirno*): Kako je vse to žalostno! Niti ti me ne moreš umeti. Jaz ljubim tebe — in ti ljubiš drugega! Če te resnično ljubim, ničesar ne žrtvujem. Ničesar. Če te resnično ljubim, moram žrtvovati svojo pohotnost po lastnini, po zasebni lastnini svoji ljubezni. Če to zmorem, te ljubim — če pa tega ne zmorem, sem gnoj. In čeprav me boli... Po tem se učim ceniti se... in tako rase moja sreča...

ŽENA: Rekel si mi torej, da naj grem!

MOŽ: Nikakor ne! Ostani pri meni. Svobodna si. Tebe, tvojega telesa ne bom nikdar zahteval. Kakor oče ti bom...

ŽENA (*se histerično smeje*)...

MOŽ: Zakaj se smeješ?

ŽENA (*se še vedno ne more utolažiti. Smeh se preliva v blaznost*).

MOŽ: Kaj je to?

ŽENA: Torej tak si!! Fej!

MOŽ (*očitajoče*): Vera, tega nisem zaslužil.

ŽENA: Nisi zaslužil? Takšna podlost! Pri tebi naj ostanem! Popoln bordel hočeš napraviti v tej hiši. Vsi naj hodijo sem, vsi, drug za drugim, jaz pa naj bom tvoja pridna hčerka in ženka — in njihova ljubica... Mogoče (*z blazno-hudobnim glasom*)... mogoče naj ti celò služim denar, a? (*Se smeje.*)

MOŽ: Ne razumem več ljudi.

ŽENA: Ne razumeš? Tvoj sveti mir je umazana krinka, tvoj sveti mir je mrzli mir ostudnega računarja... Slabejši si nego drugi. Iznebiti se me hočeš in mogoče še zaslužiti.

MOŽ (*odločno, toda ne sirovo*): Vera, misli! Ne blebetaj!

ŽENA: Misli, misli, misli! Ničesar mi ni potrebno misliti! Vidim!

MOŽ: Slepa si! Ničesar ne vidiš, in toliko strašnega se godi okrog tebe. Počakaj vsaj, da ti razložim, zakaj sem ti tako svetoval.

ŽENA: Želela bi le, da bi kmalu končal.

MOŽ: Še prehitro bom končal! A še nekaj ti moram povedati, da si ne bom kdaj pozneje česa očital. Povej mi, Vera, ali je Galè Krauppov prijatelj?

ŽENA: Ne vem, včasih sem ju videla skupaj.

MOŽ: Ali misliš, da pozna Galè natanko razmerje med teboj in Krauppom?

ŽENA: Ne vem.

MOŽ: Meni se zdi, da natanko. Ne maram ti povedati vsega, kar mi je izblebetal. Žalilo bi te. Poglej! To je tvoje pismo. Tukaj ti ga vračam. (*Vrne ji pismo.*) Kako ga je mogel Galè dobiti v roke?

ŽENA (*po kratkem premišljevanju; izgubljeno*): Oprosti, krivico sem ti delala. Tako nagla sem in tako nepremišljena. To pismo... to mi je čudno...

MOŽ: Glej, Galè in Kraupp sta prijatelja. Skupaj zahajata v bar, skupaj posedata vse noči v bordelu... in kar naenkrat pride šele po dveh mesecih k meni Galè in mi razkrije to razmerje. Ali ni to čudno?

ŽENA (*skoraj veselo*): O, kaj bi bilo čudno?! Galè mi ne privoščiči, on me sovraži še vedno... (*Tiše, kakor da se sramuje svojega veselja.*) Da, tako jel!

MOŽ: Tudi na to možnost sem mislil. Pa sem se kmalu premislil. Saj bo Kraupp gotovo vse zvedel; ti mu boš povedala. In Galè ni neumen, on to natanko vé.

ŽENA (*malodašno*): Da, on mora to vedeti!

MOŽ: In na vse to sem mislil, ko sem ti svetoval, da ostani pri meni.

ŽENA: In zakaj to?

MOŽ: Težko mi je izreči. Zdi se mi, da te Kraupp več ne mara!

ŽENA (*krikne*): O...

MOŽ: Zdi se mi, da se te je preobjedel!

ŽENA: Nečaj! Iz česa sklepaš to?

MOŽ: Iz česa?! Ali še ne razumeš, za kaj gre? Kraupp in Galè delata sporazumno. Dogovorila sta se, kako bi se Kraupp t e b e na lep način rešil. Mislil je mogoče, da bom jaz sodnijsko ali kako drugače nastopil proti njemu. Vsak moj nastop bi mu bil dobrodošel povod, da bi se te otresel.

ŽENA: Ti obrekuješ.

MOŽ: Misлити ne znaš. Nikogar ne obrekujem, le domnevam. In če je moje domnevanje pravilno, tedaj je tista ura, o kateri sem prej govoril časovno spojena z mojo uro bridkosti, tedaj je prišla prezgodaj...

ŽENA (*obupno*): O, moj Bog, če bi to bilo res!

MOŽ: Če ga res ljubiš, tedaj bi morala ta kelih izpiti. Če pa ga ne moreš izpiti do dna, je to znamenje, da ga ne ljubiš, kajti veruj mi, da telesa ni mogoče ljubiti, da je telo mogoče le pohotno držati v krampljih, kakor kako drugo zasebno lastnino. Ljubezen pa je neomejena, je svobodna, je edina

in neomejena popolnost v vsemirju... Ljubezen ni spolni ud, niso živci, tudi oči ne... vse to je zgolj gnoj!

ŽENA: Tega ne morem in nočem razumeti.

MOŽ: Ker tega nočete razumeti, ste nesrečni.

ŽENA: Ne morem, ne morem več! Končaj!

MOŽ: Ostani tukaj. Bdel bom nad teboj. V težki uri boš slaba kakor otrok in boš potrebovala bolj očeta nego moža. Tedaj boš mogoče spoznala, da so moje besede resnično življenje.

ŽENA: Bojim se te. Ali ne delaš premišljeno? Ali me nočeš obdržati po sili — zase?

MOŽ: Ali sem kdaj lagal?

ŽENA: Še nikdar nisi bil v takšnem položaju, kakor je ta. *(Nekoliko časa hodi zamišljeno po sobi, potem pa izbruhne v smeh; bolešno obupajoče.)* Moj bog, moj bog, kako smešno je vse to! Žena izda svojega moža, svojega lastnega moža. Njegovo silno ljubezen pije dan za dnevom, njegove misli vsesava uro za uro, njegovo lepoto uživa vsak trenutek... tedaj pa gre in v blaznem hrepenenju odda vse svojemu ljubimcu... S trepetom in strahom pričakuje sodbe. Vse skupaj pa se izpremeni v strahotno farso: Mož se dvigne in z gesto plemenitega nesebičneža pokaže v svet: Svobodna ti pot! Ženska si — človek si, svobodna si, moja ljubezen te bo spremljala na vseh tvojih potih... Kazen je strašnejša, kakor sem si jo predstavljala...

O, mož moj, ali ni to zgolj tvoja nečimernost...

O, mož moj, ali se nočem s to mislijo le tolažiti?

MOŽ: Povej, vse do konca!

ŽENA: Vedela sem, da si sebičnež, najsilnejši sebičnež med vsemi, kar jih poznam.

MOŽ: Nikdar nisem trdil česa nasprotnega. Na sebe mislim, vedno le nase! Tudi v tem trenutku mislim nase. Uživam v sebi — v tem uživam, da so moji užitki posebne vrste užitki... Tudi kadar mislim nate, mislim nase... Ti si le slučaj v mojem življenju, kakor rastoče drevo, in moje življenje kakor živo oko, ki je zagledalo čudovito drevo in ga je vzljubilo, ker mu je bilo prijetno gledati ga... in ni niti trenilo, ko je cvetoče in bujno vzevetelo ob pogledu na drugo gledajoče ga oko...

ŽENA: O razumem, predobro razumem! A to je podlo!

MOŽ: Podlo? Nezmisel. Nič ni slabo, kar nikomur ne škoduje, kar nikomur ne povzroča bolesti. O, Vera, danes te ljubim...

Václav Burian / Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatik

in sem srečen, ker sem s to ljubeznijo izluščil biser v svoji duši.

ŽENA: Nehaj, nehaj! *(Po kratkem molku.)* Daj mi roko! Posloviva se kot prijatelja.

MOŽ *(rezko)*: Ne!

ŽENA: Čuden si! Zakaj ne?

MOŽ: Ker bom ostal vedno s teboj, vedno poleg tebe.

ŽENA: Jaz ne morem ...

MOŽ: Ni potrebno! Ti pojdi, moje navzočnosti ne boš čutila, niti mojega bdenja nad seboj ne boš čutila ... a posloviti se ni potrebno ...

ŽENA: Jaz grem.

MOŽ: Pojdi!

(Vera odide. Molk. Mož se izprehaja po sobi, gleda v tla. Nekje je slišati akorde klavirja, melodijo nekega valčka ...)

MOŽ: O, to boli, boli ... In ne razume, ničesar ne razume! Kako bi mogla razumeti, kako, ko pa sam tavam v megli, in se lovim kakor umirajoč bolnik po strmi, kameniti cesti? Ali sem boljši, ali sem slabejši? *(Ustavi se pred ogledalom; tiho.)* O, povej, povej, ali sem dober, ali sem slab? Molčiš?! Gledaš me?! Tvoje oči se širijo, tvoje ustnice se pačijo ... o ta tvoj obraz, ta živinski izraz ... ali si človek, ali nisi? *(Se krohoče.)* Človek ... kaj je človek, kje je človek, kdo je človek ... Najpopolnejša žival ... *(Strahoten smeh ga vsega zastrupi, da leti s smehom navzdol v brezdno ... Slišati je močan udarec akorda na klavir. V hipu obstane, preneha s smehom ... Pogladi se z roko po čelu ...)* Pa sem vendar boljši, boljši, ker hočem biti boljši! *(Se vsede k pisalni mizi in vzame v roke peresnik ...)*

(Konec III. scene.)

Václav Burian / Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatik

(Konec)

II.

Razen Štěpánka je prihajal skoro istodobno na slovenski oder tudi V á c l a v K l i m e n t K l i c p e r a (1792—1859). Prevedeno je bilo nekoliko njegovih veseloiger, ki so krožile v prepisih skoro po vseh slovenskih čitalnicah. — 1. Najstarejšega datuma je prevod njegove enodejanke «I d o b r é j i t r o», katero

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

Memento. Obras de Luis de Camoëa, Os Lusíadas (Bibliotheca Romanica, 10. Bibliotheca Portugueza.) Strasburgo, 4 snopiči s portugalskim uvodom in podrobno vsebino. — As cem melhores poesias líricas da lingua portuguesa, London 1914. Parnaso Lusitano III, Paris, 1827. — Gröber: Grundriss der romanischen Philologie, II, 2 (Carolina M. de Vasconcellos in Theophilo Braga.) — «Figaro», 12 juillet 1924. — Nekaj podatkov je vzetih iz uvodov nemških prevodov: Eitner, Storek, Schlüter, von Arentsschildt.

*Angelo Cerkvenik / V vrtincu**Tragedija štirik. V sedmih scenah.*

V. scena.

Jeseni — po dveh letih. Ženina soba v javni hiši. Pozno zvečer. Dokler traja scena, je slišati nekaj časa klavir, nekaj časa kitaro in gosli, petje, plesanje, vzklikanje.

(Žena sedi na postelji in pozibava z nogama. Kadi in spušča v zrak bele kotobarčke dima. Nekdo trka.)

ŽENA: Da, da! Le naprej! (Mož vstopi. Ona skoči s postelje, se zdrzne; poset ji je očitno neprijeten.) Ti... ti... si zopet prišel!

MOŽ: Vsakdo sme in more sem priti, zakaj bi ne smel jaz?

ŽENA: Ti, prav ti ne... ti si bil moj mož!

MOŽ: Jaz sem tvoj mož. Dokler živim — in ni je sile, ki bi me izbrisala iz tvojega življenja, kakor je ni, ki bi tebe izbrisala iz mojega. Kakor dan in noč segava drug v drugega... Kje prične dan, kje neha noč?

ŽENA: Nekdaj si dejal, da sva vsak zase celota...

MOŽ: Nekdaj in danes! Dan je zase celota in noč je zase celota — toda dneva ni brez noči in ni noči brez dneva.

ŽENA: Neprijetno mi je poslušati te. Itak mi je težko, pa prideš in mi greniš življenje, obujajoč mi spomine.

MOŽ: O, Vera, odkritosrčna bodi in ne taji, kar kot živa, ognjena črka plameni v tvojem očesu: da me ljubiš, da poljubljaš preteklost, da objemaš dneve, ki si jih preživela z menoj, preteklost in dneve, ki jih več ni.

ŽENA: Kako me mučiš — in vsakikrat... Ali se hočeš tudi ti maščevati nad menoj? ... Zakaj, zakaj se hoče nad menoj vsakdo maščevati?!

MOŽ: Vera, razumeti moraš vendar, da te muči tvoje nezmiselno življenje.

ŽENA: Nezmiselno — ali misliš, da je tvoje zmiselno?

MOŽ: Nalašč me nočeš razumeti. Nezmiselno je, da se posili mučiš, z naslado ubijaš svoje veselje in zastrupljaš svojo

 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

kri! Vera, ali ne razumeš, da si silno bolna, da se moraš zdraviti — in da bi mogla v kratkem času ozdraveti?

ŽENA: Čemu te besede?! Niti upora mi ne moreš več obuditi. Saj nisem nesrečna... Glej, že dve leti sedim v tej sobici in sem srečna... ah, srečna... ne, ne vem. Tako mi je, vidiš: vse ravno v duši, vse brez gričkov in dolin, vse kakor široko morje ob tihih večerih... Mrtvo, pa vendar živi. Tako je! Le kadar prideš ti, se zazibljejo valovi, se dvignejo visoko, da trepeta to moje teló... Zakaj prihajaš, zakaj?

MOŽ: Ker me kličeš, Vera!

ŽENA: Kličem? Nikdar!

MOŽ (*sugestivno*): Kličeš me, Vera, dan za dnevom. Le spomni se: ali ni bilo včeraj zvečer, včeraj, Vera? Na tej postelji, ne včeraj, danes zjutraj? Veročka moja, ali nisi klicala?

ŽENA (*monotono*): Danes zjutraj... da!

MOŽ (*s silno sugestijo*): Da, danes in včeraj in predvčerajšnjim in dan za dnevom, večer za večerom, ura za uro si kričala dvigajoč svoje roke k nebu, vsesavajoč spomine preteklosti: Pridi, pridi! Ali nisi kričala? Ali me nisi klicala in rotila, da naj pridem, da me ljubiš, tako silno ljubiš... ali nisi? Daj, Vera, povej, prosim te, povej!

ŽENA: Ah, ne smem, ne smem... Pojdi, prosim te!

MOŽ: Kako bi sicer mogel vedeti, da me potrebuješ, da si bedna in žalostna, da me kličeš, kakor kliče meso kri. Ljubezen moja je slišala in je prišla, Veročka! Ali je ne čutiš, ali ne čutiš ljubezni?

ŽENA: Ne smem, ne smem!

MOŽ (*s trepetajočim upanjem*): Ne smeš? Še Kristus je s svojo veliko ljubeznijo za vse večne čase pribil resnico, da nihče ne sme dvigniti kamena, da bi ga vrgel na Magdaleno.

ŽENA (*žalostno*): Samo en Kristus je živel in samo enkrat!

MOŽ (*zanosno*): Veročka — ni živel samo en Kristus, in ni živel samo enkrat! Mnogo jih je živelo in mnogo jih živi še danes. Tudi jaz hočem dokazati, da morem, kar je zmogel Kristus. Tudi jaz te bom prijel za roko in bom šel med množice ter govoril začudenim očem: «Kdorkoli izmed vas je brez greha, naj dvigne kamen in naj ga vrže na Magdaleno!» Nihče si ne bo upal dvigniti kamena, nihče položiti svoje roke nate, kajti javno izpovedan greh izgubi na svoji teži, kakor bi izgubilo železo na svoji, če bi ga položila v tekoči svinec...

ŽENA (*zmaje z glavo. Turobno smehljajoč se*): Skoraj verjeti ne morem, da si to ti. Ali še nisi dovolj preizkusil in spoznal?

Vem, da si, pa kljub temu še vedno upaš, še vedno veruješ množicam?

MOŽ: Kaj pa naju brigajo ljudje? Ničesar nama ne bodo dali — nič jim nisva dolžna.

ŽENA: Kako otročji in naiven si! Ali ne veš, da si del tega ljudstva, da se zaman skušaš odtrgati od živega telesa? Brez tega živega telesa ne bi mogel živeti! Vse ti dajejo ljudje: radost, trpljenje, vsakega po neko določeno mero. Oči, ušesa, jezik, razum: vse imaš zaradi ljudi, živali, rastlin. Tvoja kri teče po žilah milijonov... V krvnem sorodstvu si z vsemi množicami... Kadarkoli se dvigne vihar v možganih ljudstva, reagirajo tudi tvoji možgani, kakor magnetična igla. To je kri, dragi moj!

MOŽ: Saj utegne biti marsikaj res, a kljub temu nisem dolžan trpeti zaradi kapric tega tako zvanega ljudstva...

ŽENA: Nikdar ne veš, če nisi dolžan. Mogoče si velik dolžnik. Vsakdo ne more vedeti, zakaj trpi. Trpljenje in veselje je, kakor zima in poletje. Prvo izpopolnjuje drugo, večno se vrsti, da bi popolnost ne zadobila kake luknje.

MOŽ: Ne verujem — tudi ti tega ne veruješ. V nočeh, polnih trpljenja in peklenskih muk, si iskala tolažbe in si našla — laž. Otrsi se je! Zadovoljstvo te čaka, samo vzeti ga moraš. Doma ti je vse na stežaj odprto. Postelja še vedno stoji v sobi, kakor je stala, tudi tvoja sprejemna soba je nedotaknjena. Vse je, kakor je bilo tisti večer, ko si zapustila svoj dom.

ŽENA: Ah!...

MOŽ: Pridi, zopet boš igrala na klavir in žametasti akordi tvoje pesmi bodo boječče tipali po sobi in se vračali v tvoje srce in jaz bom zopet stal pri tebi in te bom božal: Vera, moja zlata Vera... (*Pristopi k postelji, kjer sedi Vera, vsede se k njej in jo boža.*)

ŽENA (*poskoči*): Nehaj, nehaj! To se nikdar več ne povrne, to bi pomenilo mrtve obujati, grobove skruniti... to ne more, to ne sme biti! Življenje se ne sme nikdar vračati v preteklost... V bodočnost gre njegova pot! (*Sama zase.*) Da, hotela bi nazaj, pa ne morem... pa ne morem. (*Možu.*) In tudi nočem, nočem... Prav si imel prej, ko si dejal, da se nalašč mučim. Ali nimam te pravice?

MOŽ: Nimaš, ker sva kakor dan in noč, ker vsako tvojo boleščutim tudi jaz!

 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

ŽENA: Pa kaj me ti brigaš? Saj si rekel, da sem človek zase, da morem iti svojo pot, kakor se mi poljubi.

MOŽ: Rekel sem, toda dodal sem še, da si moreš in smeš iskati radosti in veselja, zadovoljstva in sreče, čeprav samo na mišljene sreče, da pa smatram za svojo pravico, preprečiti tvoje — trpljenje!

ŽENA: Toda tudi jaz imam pravico, kakor jo imaš ti!

MOŽ: Pravico ima, kdor je močnejši. Pravica je sestra resnici!

ŽENA: Kaj hočeš s tem povedati?

MOŽ: Povedati sem hotel, da pravica in resnica ne moreta pomeniti nič negativnega, da pravica in resnica ne moreta imeti ničesar skupnega s trpljenjem. Pa pustiva rajši to brezplodno prerokanje. Ti si želiš nazaj, čeprav tega nočeš priznati, čeprav se niti sama tega ne zavedaš. Kolikokrat se mi je že pripetilo, da sem hotel, pa nisem vedel, da hočem, kolikokrat se je že zgodilo, da sem nekaj dosegel pa sem šele tik pred ciljem zaznal, da sem nekaj hrepeneče hotel.

ŽENA: Nikdar si nisem želela vrnitve, dokler nisi prišel motit mojega življenskega toka.

MOŽ: Saj si ne želiš vrnitve ... naprej si želiš, v bodočnost, toda v mir, v čistost, v izpopolnjevanje!

ŽENA: Vse to troje imam: mir, čistost, izpopolnjevanje.

MOŽ: Ni res!

ŽENA: Če bi ne bilo res, tedaj bi mi mojih grehov ne mogel nikdar odpustiti, tedaj bi mi moral v tem trenutku pljuniti v obraz. Resnica je — in ti jo poznaš, kajti jaz nimam več telesa; moje telo je pepel, komaj senca pepela, moja duša pa je solnce, svetloba, resnica. Zakaj me začudeno gledaš? Ali si tako malo trpel, da ne razumeš tega? Vsem sem vse odpustila.

MOŽ: Nič nisem trpel, prav za prav bi ne vedel povedati. Vem pa, da trpljenje mrači um, da trpljenje izpodjeda živce, zastruplja organizem, ubija egoizem in njegovo dušo: jasnost! Silno trpljenje ustvarja fantastične blodnike, brezumne halucinacije; glej, vsa zgodovina jih mrgoli.

ŽENA: Halucinacije in fanatizem, utopija in idealizem, vse to se dviguje nad resnico človeških možganov — to je resnica Boga, to je rešilni čoln človeštva, da se v trenutkih, ko se približuje smrt, reši pred potopom in ognjem, pred prepadom blaznosti ... Pojdi in pusti me!

MOŽ: Ti se bojiš?

ŽENA: Bojim se, kajti gnilo telo, pepel in njegova senca ne spadata v vsakdanje življenje, med vsakdanje hinavce, moralce, tatove, zdrave sifilitike in mlade starce, prostitutirane svetnice in brezbožne, a fanatične oznanjevalce božje slave. Kakor volkovi ne trpe med seboj ovce, tako ta pisana družba ne more trpeti v svojem naročju javne grešnice. Kakor beži jagnje pred volčjo družbo, tako bežimo me pred človeško. Ta družba nas ne more trpeti, a živeti tudi ne more brez nas. Mi smo tur na človeškem telesu, kjer se kupičita gniloba in gnoj, da se predere in izteče... Grehi sveta tečejo skozi našo kri in naše meso.

MOŽ: Ti se — tako se mi vsaj dozdeva — ponašaš s svojim položajem v človeški...

ŽENA: ... na človeški družbi!

MOŽ: Vseeno! Ustvarjaš iz sebe mučenico.

ŽENA: Ne vem. Ali samo me prodajamo svojo kri in svoje meso, ali smo samo me mučenice? Ali se samo me prostitutiramo? Koliko odstotkov vas je, ki se ne prostitutirate za manj vreden denar in koliko odstotkov vas je, ki ste tako malo prostitutirani, kakor smo me? Ali nismo prav me, po poklicu prostitutke, med prostitutiranci najmanj prostitutirane?

MOŽ: Ti mogoče, ti sigurno — a vse ne... (*Z narejenim zanosom*): Veročka, naš vrt je ves v zelenju, naš vrt je ves cvetoč, bel, rdeč, rumen, rjav... naš vrt te pričakuje. Ali si pozabila na tisto uro, ali si pozabila?

ŽENA (*skoči s postelje in zbeži iz sobe*): Počakaj, počakaj, ne sili me, da izvršim zločin!

(*Odmor. Mož hoče po sobi. Nekolikokrat težko vzdihne. Slišati je hojo dveh ljudi. Žena se smeje.*)

ŽENA (*je še ni videti*): Izbiti mu moraš iz glave to blaznost!

NEKDANJI SNUBAČ (*malo vinjen, vstopi z ženo v sobo*): Kaj bi mu jaz izbija iz glave?

MOŽ: Veročka, grem!

ŽENA: Ne, zdaj ne smeš še oditi! Baš zdaj ne, da boš spoznal, kaj si hotel storiti, (*snubaču*) kajne, ti?

NEKDANJI SNUBAČ: Ne vem, a čudim se temu tvojemu možu, da se ne more uživeti v to izgubo, ki je sicer velika, v resnici pa nikakršna!

ŽENA (*razposajeno; se smeje*): Tako kakor če tatu drug tat ukrade ukraden milijon!

NEKDANJI SNUBAČ: Kakšen milijon, Veročka?! Milijon primerjati s teboj... kakor eden in neizmerno!

MOŽ: Dolgočasno, glupo!

ŽENA (*objame in poljubi snubača*): Dolgočasno! Ali je to tudi dolgočasno?

MOŽ (*zadržuje jezo*): Vera, mislim, da si dovolj razumna. Ta komedija je nezmisljena. Kaj hočeš s tem doseči?

ŽENA (*pozvoni*): Doseči... Ali ne vidiš? Zvedel boš!

(*Na vratih se prikaže služkinja.*)

ŽENA: Vina, rib, kruha! (*Se smeje. Služkinja se prikloni in odide. Mož hoče oditi.*) Potrpi, ljubljani, tudi ti prideš še na vrsto.

MOŽ: Nisem ljubosumen, nikdar nisem bil, in nikdar ne bom. Ali me hočeš osmešiti pred tem bebcom?

NEKDANJI SNUBAČ (*se smeje*).

ŽENA (*se smeje*): Le dokazati ti hočem, da je ves tvoj trud zaman.

NEKDANJI SNUBAČ (*ironično*): Mogoče se daste tedaj sodnijsko ločiti, gospod (*poudarjajoč*) pisatelj?!

MOŽ (*se vsede; mirno*): Gospod Galè, moj namen ni, da bi vas trpinčil. Moja družba vam je neprijetna — še v tem trenutku, ko ležite v njenem objemu, ste ljubosumni!

ŽENA (*se odmakne snubaču*): Vsak dan — preveč sem rekla — periodično vsak petek me pride obiskat. In vedno ob tej uri kakor danes. V obeh letih ni niti enkrat izostal — in je res vselej ljubosumen. Vsakokrat vpraša po tebi. Boji se, da bi se utegnila premisliti in se povrniti v pošteno življenje, (*se smeje*) v pošteno življenje! Ta mož mi je bil — poleg tebe — prav za prav kašipot v to moje življenje... Nič se ne hudujem nad njim. Saj sem celota sama zase. Ko me je onečastil, sem šla za njim, da me je onečastil še... ah, kaj onečastil, kakšna čast, kakšna čast! Šla sem z njim in sem se vdala drugemu, tretjemu, četrtemu... in mnogim, mnogim... Tedaj šele sem jela uživati, naslajati se, ko sem spoznavala vse te pohotne, srečne in nesrečne kreature, ki so se grizle v moje telo, in sem doumela, da sem vzvišena nad vsemi njimi. Videla sem stare mladeniče, spoznala sem mlade starce, ki so hodili mimo mene ter s pritajenim dihom grešili v svojih mislih z mojim lepim, belim, gorečim telesom, ki so se potapljali v blaznost mojih oči, ki so jokali in kričali od bolečin, pa so navzlic vsemu ostali — čisti (*se krohoče*), čisti ti umazanci, med vsemi umazanci najostudnejši! Ti strahopetci, gugajoči se med gnojem in svetni-

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

štvcem, ki bi hoteli biti pranci in svetniki obenem, kakor ogromna večina ljudi... *(Utrujena obmolkne in zamíži.)*

NEKDANJI SNUBAČ: Po navadi ni takšna!

MOŽ *(nezavedno)*: Ni takšna.

ŽENA *(odpre oči)*: Takšen si tudi ti, moj mož! Da, takšen! Nič nisi boljši, kakor drugi, nič nisi lepši, Tudi ti hodiš po sredi, vedno po sredi... Ti si celo tipičen reprezentant teh očitnežev... no, ker si reprezentant, te cenim... reprezentanco umem ceniti! *(Se smeje.)*

NEKDANJI SNUBAČ *(se približa ženi)*: O, kako dražestna si! Povejte, gospod, ali se vam ne zdi, da je danes prav tako lepa, kakor pred desetimi leti, ko je bila še prav mlada, čednostna deklica... čednostna... *(Se kšeta.)*

ŽENA *(mračno)*: Čednostna, da... Petnajst let mi je bilo tedaj. V šolo sem hodila in bila sem zaljubljena. V svojega instruktora sem bila zaljubljena, v tvojega prijatelja, Galè. Plah je bil in boječ — svetnik. Prihajal je v mojo učno sobico in mi razkladal matematiko, jaz pa sem ga s komolcem drezala v prsi... nalsšč... z nogo v nogo... in mnogokrat, mnogokrat sem mu drzno pogledala v oči... On pa je stiskal zobe in se je ves tresel... Kako se je tresel! V meni pa je gorelo... moja pohotnost je bila utešena... Kaj sem jaz kriva, če me je Bog tako ustvaril? Fant je pozneje šel v semenišče. Danes so pet hodim k njemu — v spovednico — in še danes tako diha, še danes tako valovi njegova ognjena kri, ko se moje plsmeneče ustnice dotikajo rešetke... oetal je svetnik, čist ostudniki!

MOŽ: Vera, jaz sem svoj nagon ubil. Človek se mora dvigniti in postati večji, kakor je njegovo telo, globokejši kakor je čaša njegove krvi, silnejši, kakor je moč njegovih mišic!

ŽENA: Na račun drugih, vedno na račun drugih. Zato moramo biti me — in zato morate biti vi; ne kliči me zatonej k sebi.

Greh in čistost nista eno in isto — a čistosti ni brez greha!

NEKDANJI SNUBAČ: Kakor ni vina brez vode!

ŽENA: Neumna prispečoba.

MOŽ: Tudi iz gnoja se počajajo zlata zrna...

ŽENA: Venomer: zlata, zlata... Pojdi, ti govoriš, samo govoriš.

Že sam zvok tvojih besedi je umeten, izmišljen, navejen. In vsebinsko je kakor veter, še kakor fata morgana ne! *(Vstopi stazkinja in položi na mizo buteljko, čaše, ribe in kruh na krožnikih. Stazkinja:)* Dobro! *(Stazkinja se prikloni in odide.)* Na, mož, pili bomo... Fijmo, pijmo! Galè, tudi ti boš pil...

 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

Rada pijem, vino je kakor opojnost v Boga, kakor omotična religioznost... Kadar pijem in kadar klečim pred Bogom, sem srečna. (*Pije, tudi nekdanji snubač pije.*)

MOŽ: Ker piješ in klečiš pred Bogom, te je zapustila tvoja misel.

ŽENA: Pij, mož, vsaj danes pij! Bogvé, če se bova še kdaj videla.

NEKDANJI SNUBAČ (*pije*).

MOŽ (*vstane*): Veročka, kar sem ti rekel ob najini ločitvi, ponavljam: mogoče bo prišla težka, najtežja ura tvojega življenja. Spomni se tedaj name! Tvoja zunanost me ni preslepila. Poznam te, zaman si se skušala utajiti. O, moja velika ljubezen me ni mogla prevariti. Nikdar ne!

ŽENA: Postoj še! Prepričati se moraš, da me napačno sodiš, to se pravi, da mi mogoče daješ celó nekatere dobre lastnosti, ki jih absolutno nimam.

MOŽ: Zunanja oblika, vse tisto, kar bi morebiti videl, me ne more prepričati, Vera. Ali ne moreš razumeti, da tvoja laž le potrjuje — resnico?! Preveč me ljubiš, previsoko me ceniš — zato se ne moreš povrniti k meni.

ŽENA: Odidi, pojdi, (*nervozno*) hitro, hitro.

MOŽ: Zdravstvuj! (*Odide.*)

(*Odmor.*)

NEKDANJI SNUBAČ: No, ta norec je odšel.

ŽENA: Ti si dolgočasen in še neumen povrhu.

NEKDANJI SNUBAČ (*jezno*): Dolgočasen in neumen... ti pa vlačuga!

ŽENA: Vlačugarstvo je moj poklic. Ali je ta poklic slabejši kakor poklic rablja in mesarja? Ali ni še bolj ostuden poklic: ubijati, mesariti?

NEKDANJI SNUBAČ: Vlačugarstvo ni nikak poklic. Vlačugarstvo je samo vlačugarstvo, se ne dá nikamor uvrstiti.

ŽENA: Bedak, ne govori o stvareh, ki jih ne razumeš, ne govori o možu, ki mu ne segaš niti do kolen!

NEKDANJI SNUBAČ: Zakaj ne greš tedaj z njim?

ŽENA: Zato, ker smem in morem reflektirati le na tako družbo, kakor je tvoja ali Oskarjeva, ali vseh teh tisočev blodnikov!

NEKDANJI SNUBAČ: Ti me nekako podcenjuješ.

ŽENA: Podcenjujem? Kaj to pomeni?

NEKDANJI SNUBAČ: Kaj me končno briga, kaj kaka takšna pravi...

ŽENA (*se krohoče*): Kaka takšna. Zakaj pa prihajaš sem? (*Sadistično.*) Zakaj, a? Zakaj si ljubosumen name? Zakaj tako

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

sovražiš mojega moža in tistega mladega podporočnika, ki me požira s svojimi velikimi, čudovitimi...?

NEKDANJI SNUBAČ (*razdraženo*): Čudovitimi, čudovitimi! Oči so oči!

ŽENA: Niso, oči niso kar tako oči. Tvoje oči so glupe, razumeš, bedaste! Ničesar ne najdem v njih, prav ničesar, njegove pa (*nežno zaljubljeno*)... o, njegove oči..., ko bi bila še mlada! Kar tresem se zanj, za tega lepega fanta! Da je mogel zaiti sam!

NEKDANJI SNUBAČ (*razjarjeno*): Ljubezen vlačuge ni več moderna v današnji dobi! Ta moča je že minila! Ne čitaš novin, kaj?

ŽENA: O, ni še minila. Včeraj je tukaj pri meni ležal, vso noč je ležal pri meni. Ali moreš razumeti, kako je umazani ženski, ko naskrat zleze na računsko skalo, ko se dotakne čistosti in postane sama čista?

NEKDANJI SNUBAČ: Nehaj, ali misliš, da je ta čist?

ŽENA: Umazan si ti — vsekdo ni!

NEKDANJI SNUBAČ: Zakaj me ne odženeš, kadar pridem k tebi?

ŽENA: Ker sem vlačuga, poklicna vlačuga. To je moj vsakdanji kruh, ali ne razumeš? Vsekdo ima pravico priti semkaj, vsekdo — zakaj bi je ti ne imel?

NEKDANJI SNUBAČ: Torej kakor vsak drug?

ŽENA: Da! Drugi so bolj taktini, rekla bi: bolj rahločutni in molče opravijo in po navadi molče odidejo. Ne zmerjajo me in ne pripovedujejo mi nepretrgoma, da sem vlačuga. Nekateri so tudi dobri in me vsaj nekoliko trenutkov zaljubijo. Govoré mi, da bi se mogla vrniti v pošteno življenje, izseliti se v Ameriko, Avstralijo in delati, pošteno živeti! Pa to vse sama vem! A iz tega kraja ne morem (*kakor haluciniranka*). Poleg njega hočem živeti (*kaže s prstom na neko nevidno podobo*), poleg njega, čeprav ne z njim. Rada ga imam še vedno — ne, ne rada — ampak kakor veriga me nekaj veže z njim. Ne morem se odtrgati od njega. Njegov dih čutim, njegova ljubezen me greje.

NEKDANJI SNUBAČ: Dovolj! Čemu mi to pripoveduješ?

ŽENA: Bedak, kdo tebi pripoveduje! Pojdi, če nočeš slušati.

NEKDANJI SNUBAČ: V bovdel sem prišel, ne v licej!

ŽENA: Zaušnico bi ti dala, pa si preumazan... No, ali hočeva opraviti... Nimam mnogo časa, stara se bo jezila. Saj veš, moj kruh je! Ali pa daj denar in odidi!

Jernej Jereb / Suženj demona

NEKDANJI SNUBAČ: Samo ob dobro voljo si me spravila!
(*Vrže na mizo bankovec in odide.*)

ŽENA (*vzame iz predalčka nočne omarice sliko svojega moža in jo poljublja*): Mož moj, mož moj, če bi mogla, mogla... če bi smela samo za trenutek, samo za trenutek (*krčevito*), o, ljubljeni, kdaj bo konec — kdaj, kdaj...?

(*Zruši se na posteljo s sliko v roki in ihti.*)

Konec V. scene.

Jernej Jereb / Suženj demona

(*Nadaljevanje*)

DRUGI DEL

Zima je potekla v strašni enoličnosti. Vdal sem se v vse, brez volje sem se usužnjil grehu in nasladi. Moje življenje je bilo urejeno po urah, ki so bile natančno določene; tej uredbi se nisem ustavljal. Očital si nisem ničesar več. Delati se mi ni ljubilo. Še sanje so me zapustile; s Tonetom sva se razšla, hodil je svojo pot.

Gospa Fani je bila srečna. Izginili so očitki, nervoznost jo je popustila. Zvito in previdno je vse uredila, nihče pri hiši ni slutil o najinem razmerju. Moje vedenje napram njenemu možu je bilo tako, da je dejal ženi, da sem prijeten in pameten dečko. Na zunaj je bilo zakonsko življenje teh dveh ljudi v najlepšem redu, dasi sva si pogosto on in jaz isto žensko v isti noči delila med seboj. To dejstvo mi ni več povzročalo srčnih muk.

Marija je prizor tiste noči že pozabila. Gospa ji je spretno nakopičila vzroke svoje jeze, revica je vse verjela.

Ko se je na pomlad poslovil «šinjor», smo se preselili v novo, prikladnejše stanovanje. Življenje se je le nebistveno spremenilo. Jaz in dva dijačka smo spali v eni sobi, gospa je puščala vrata priprta...

*

Majnik me je zopet združil s Tonetom. Hodila sva po poljskih stezah in govorila o naravi in o umetnosti. V teh dneh se je moje brezčutje pričelo tajati, v ude mi je udarila kri, oko se je razgledalo.

Neznan vonj je zavel od juga, kot vonj cvetja za morjem. Tistikrat, ko se je skalila Soča od gorskega snega, je zavelo tudi v kostanje. Razkošatilo se je popje, dolga vrsta v nebo prosečih vej se je povесila kot bi nosila v naročju sadove materinstva.

Angelo Cerkvenik / *V vrtincu*

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

VI. scena.

Po enem letu in pol. V zaporu. Spomladi ob 2. popoldne.

*(Žena sedi na postelji in premišljuje. Ječar Iga ni videti) odpre vrata.
Mož vstopi.)*

MOŽ: Vera moja!

ŽENA: Tvoja? *(Ko jo hoče objeti, ga odrine.)* Tvoja? Ne, ne!

MOŽ *(žalostno)*: Veročka moja, zakaj se tako mučiš.

ŽENA: Nisem mislila, da boš prišel... Res! Kako to? Saj nikomur ne dovolijo prestopiti prag te celice! *(Začudeno.)* Kako je to?

MOŽ: Saj je vseeno! Tvoj mož sem... Prijatelje imam...

ŽENA *(z odklanjajočo gesto)*: Mož... ne, ne... Že davno ne več!

MOŽ: Če bi bila v tisti težki uri prišla, bi bila spoznala, da sem še vedno tvoj mož, pa te ni bilo...

ŽENA *(začudeno)*: V težki uri?

MOŽ: Ko si bila lačna!

ŽENA *(se smeje)*: Lačna? Ne, lačna nisem bila. Le moj zagovornik je tako trdil pred poroto, da sem bila lačna, zapeljana, da pa sem v bistvu dobra... O, saj je imel prav... Pol leta tukaj sedeti... To je nepopisno strašno...

MOŽ: Nisi bila torej lačna?

ŽENA: Nisem. Samo tako se je zgodilo: v zrcalo sem se gledala in sem jela opazati, da se staram, da postajam grša... Kaj ne... In nihče me ni več maral... Lastnik bordela mi je že namignil, da bom morala zapustiti to poslednje zatočišče, če ne bom znala več zaslužiti... *(Težko ji je. Obmolkne.)*

MOŽ: Postarala si se, a grda nisi.

ŽENA: S strahom sem opazila, da sem postala grda, zelo grda, ali sem le tako mislila. Na cesto me bodo vrgli, sem premišljevala; ali bom morala delati, sem se vpraševala. Ribati, prati, kuhati, pomivati... Strašno! Po telesu me je spreletel mraz. Vsak človek ne more delati. Delo mi je zoprno, sovražim ga! S strahom sem računala, koliko imam prihranjenega... Nič nisem imela. In tedaj je nekega večera prišel grof Stromfeld... Imel je v žepu biserno ovratnico; za svojo ženo jo je bil kupil, za rojstni dan jo je hotel darovati ji. Tako mi je povedal... Nekaj nerazumljivega mi je šinilo v prste, nekaj, česar do danes nisem doumela... in vzela sem ovratnico...

MOŽ: In nisi bila lačna.

ŽENA: Nisem bila, a vzela sem vseeno ovratnico. Lakote v bodočnosti sem se bala, kajti starala sem se, grda sem postajala in nihče me ni več maral...

MOŽ: Vzela si, kar ni bilo tvojje, in nič te ne more opravičiti, da si to storila.

ŽENA (*resignirano*): Nič, prav nič! (*Po daljšem molku.*) Ne, če natanko premisliš... marsikaj me more opravičiti, ali vsaj zmanjšati moj greh. Revežu ne bi vzela. Bogatašu sem ukradla.

MOŽ: Nisem prišel sem, da bi te obtoževal, in ni potrebno, da se opravičuješ.

ŽENA: Ne pred teboj, pred seboj se opravičujem. Kar sem zdajle glasno povedala, sem ponovila neštetokrat v mislih... Le zaradi sebe same!

MOŽ: Prišel sem, da ti povem, kako malo se je izpremenilo moje razmerje napram tebi. Nič se ni izpremenilo. Spoznala si, da se staraš, praviš, da postajaš grda, bojiš se lakote. Pridi torej k meni, ko boš odsedela kazen.

ŽENA (*nejevoljno*): Ali še vedno nisi doumel, zakaj se ne morem in ne smem vrniti k tebi?

MOŽ: Prav nikakršnega razloga ne more biti, ki bi smel ovirati pot k miru in sreči. Če pa bi takšen razlog obstajal, bi ga morala pohoditi.

ŽENA: Hujša kakor lakota, kakor vlačugarstvo je zavest manjše vrednosti svojega lastnega bitja, zavest milosti, ki bi jo uživala.

MOŽ: Kakšne milosti. Ni milost, zgolj ljubezen, lepa, neseksualna ljubezen je to. Ali je seksus bistvo? Seksus je kakor lepota, seksus je le sredstvo, je kakor retorta, skozi katero mora priti v človeško dušo — ljubezen.

ŽENA: Besede, same besede! V praksi ne more to veljati!

MOŽ: Ne more obveljati? Ne trdim, da bo, le poskusiti morava. Če ne bo obveljalo, se ločiva za vedno, če obvelja, bova srečna oba!

ŽENA: Čemu poskušati? Natanko vem, da ne bi obveljalo, da bi bila najina bolešt še veliko hujša ob ponovni ločitvi. A zakaj me vendar ne pustiš, da bi hodila mirno po svoji poti? ... Lepa ne bo ta pot, a moja bo, moja! Po beznicah se bom klatila, pod mizami v beznicah bom spala v raztrganih cunjah, med pljunki in ogorki, med pijano

Angelo Cerkvenik / V vrtincu

drhaljo bom sama pijana, prodajala se bom za požirek žganja. Ali se bom še mogla prodajati? Ali je še kak košček mojega telesa, ki še ni bil prodan? ... (*Bolestno.*) Goljufala bom: že stokrat prodano telo, senco pepela bom še stokrat prodala ...

MOŽ: Veročka moja, ali se bojiš ljudi?

ŽENA: Da, ljudi! Za tebe se bojim!

MOŽ: Odšla bova odtod. Daleč, daleč, kjer ne boš videla nobenega izmed teh obrazov, kjer boš srečavala nove, neznane ljudi, daleč čez morje, kjer ne boš slišala ne znane govornice, ne znanih zvonov, kjer te ne bodo motile oblike domačih hribov. Daleč, daleč ... Samo solnce bo bolj žarko žarelo in grelo tvoje novo življenje ...

ŽENA: Ljudi se bojim, toda ne ljudi, katere poznam, kajti znance poznam skoraj tako dobro kakor samo sebe. Teh ljudi se najmanj bojim, ker so vsi moji grehi tudi njihovi grehi, in njihova polovica vseh grehov je umazanejša, kakor moja. Bojim se ljudi, ki jih ne poznam ... Ali nam ni vsak neznanec lep, čist? ... In nikdar bi ne mogla več spoznati vseh tistih ljudi ... Spoznavanje je prestrašno. Ali ne razumeš tega?

MOŽ: Čas te oropa vseh teh škodljivih domišljij, vse te ne potrebne skrupuloznosti.

ŽENA: Čas bo mojo rano samo poglobil do poslednjih možnosti — če bom vedno trezna. Utegnila bi znoreti; misel je kakor sveta inkvizicija, kakor luciferska tortura ... sama opojnost mora biti moje življenje, sama opojnost! Čas ne more ozdraviti človeškega telesa luesa. Spirohete grizejo, razjedajo, svoje nevidne kremplje širijo kakor sam satan po mehkih možganih ... Mesto zdravila pa bi stal poleg mene ti, moj mož, ki bi me vedno znova spominjal na silno razliko med menoj in teboj ... Dvoje ljudi ... dvoje resnic ... dvoje pravic ...

MOŽ: Dvoje pravic, dvoje resnic ... tisoče, milijone ... neizmerno mnogo jih je. Vzporedno gre njihova pot ... le včasih se križa. V divjem letu tekmujejo med seboj. Milijon resnic, milijon pravic ... Resnice pa še ni, in pravice tudi ne ... Tista, katera bo v divjem diru zmagala, tista bo postala resnica in pravica ... in potem: smrt! In vendar ne bo nikdar smrti, ne more je biti nikdar. Smrt je nič — in nič ne more biti ...

 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

ŽENA: Ali mi obljubiš, da mi ne boš nikdar več hodil na pot?

MOŽ: Dokler trpiš — ne morem in ne smem.

ŽENA (*odločno*): Moraš!

MOŽ: Ne morem. Ali ne razumeš te besede? Samo umreti bi mogel s teboj!

(Žena se zdrzne. Nekaj trenutkov gleda molče v oči možu.)

ŽENA (*počasi, preudarno*): Umreti z menoj... Res, to bi bila rešitev za oba. Počakaj me! Vrnem se in pridem k tebi — umreti! (*Ponovi tiše.*) Umreti... (*On ji poda roko in odide. Žena stoji sredi celice negibno nekoliko trenutkov. Zakrili z rokama.*) Umreti!

Konec VI. scene.

VII. scena.

Pozimi. Moževa delovna soba. Ob 6. zvečer. Štiri mesece pozneje. (Mož in žena prideta — oba v črno oblečena — ter se vsedeta vsak v svoj fotelj. Oba sta zamišljena. Mož pije iz visoke čaše vodo — požirek za požirkom, popolnoma mehanično, tako da se zdi, kakor bi ne vedel kaj dela.)

ŽENA: Zdaj v teh poslednjih trenutkih bi mogel opustiti abstinenco.

MOŽ: Zakaj? Načelo, ki je zame del resnice in lepote, mi je v vsakem trenutku življenja enako drago in enako močno.

ŽENA: Tebe vendar ne bo več — zdaj, čez pol ure naju ne bo več.

MOŽ: Ne vem, kaj se bo zgodilo z nama, a umreti ne moreva. To je samo razkrojenje telesa, to je samo pretvoritev v novo, nepoznano, mogoče lepšo, a brezdvomno v popolnejšo vsebino.

ŽENA: Ne verujem.

MOŽ: Jaz verujem.

ŽENA: Ali se bojiš?

MOŽ: Verujem in se ne bojim. Vera je večno življenje.

ŽENA: Tudi jaz se ne bojim, čeprav ne verujem.

MOŽ: Misli globoko in spoznala boš dvoje: ali se bojiš in ne veruješ, ali pa veruješ in se ne bojiš.

ŽENA: Umreti morava! Samo s tem namenom sem prišla sem. Drugače bi bila šla naravnost v beznico. Že mnogokrat sem mislila na smrt kot edini izhod iz te težke in mučne situacije, a nisem imela dovolj poguma, da bi se usmrtila. Ko me je obup vso osvojil, si prišel in si rekel, da bi mogel — umreti z menoj, rajši umreti, nego pustiti me, da trpim. V tistem trenutku sem spoznala, da je smrt v družbi lažja. Včasih

me je popadla celo navidezna blazna misel, ki pa v bistvu svojem ni blazna, temveč popolnoma naravna: zaželela sem si, da bi zemlja skočila s svojega tira, da bi se zaletela v naročje solncu in zgorela v enem samem trenutku, kakor v petroleju namočena cunja... Da bi umrla s svetom, z zemljo vred. Sama ne morem... Ali ni smrt človeka težka le zategadelj, ker se mora človek odtrgati od živega sveta? Ali ni bojazen pred smrtjo bolj vsečloveška ljubezen na pram vsakemu poedinemu članu človeške družbe kot pa egoizem krvi?

MOŽ: Ne vem. To vprašanje ni važno. Dejstvo je le, da ni naravno — in zategadelj krivično — nasilno uničenje življenja. Ne vemo, kakšne naloge so nam dane v življenju. Ali ne ubije samomorilec tudi od pamtiveka določenega mu dela? Ali se ne ubije mogoče tik pred svojim življenjskim ciljem, ki mu za večno ostane prikrit, nedosežen, mrtev?

ŽENA: Ljudstvo je kakor gnoj, si nekdam rekel?

MOŽ: Tako sem rekel — saj tudi poedine celice v gnoju vrše neko določeno nalogo.

ŽENA: Reči hočeš, da bi bilo bolje, če se ne bi usmrtila.

MOŽ: Mislim, da grešiva, če si sama ugonobiva življenje.

ŽENA: Tedaj mi ostane samo ena pot: ločiti se morava in iti vsak svojo pot.

MOŽ: Poskusiti bi morala živeti skupaj — ali je to tako težko? Če poskus dokaže, da ne moreva skupaj živeti, tedaj pač napraviva konec življenju. Za to imava še vedno dovolj časa...

ŽENA: Ne! smrt, samomor... oboje je grozno, vendar pa ni nič groznejšega, kakor le en sam dan skupnega življenja s teboj.

MOŽ: Ne morem razumeti.

ŽENA: Ne moreš razumeti, da te tako neizmerno ljubim, da bi te mogla iz ljubezni ubiti!

MOŽ: To so same besede.

ŽENA: In te besede so misel, misel pa je rojstvo življenja.

MOŽ: Življenje je bilo pred mislijo, pravečno je!

ŽENA: Ti tega ne moreš razumeti! Moj bog! V cbup me tiraš! Gobavec ne more živeti poleg zdravega, ne da bi ga okužil in če zdravega ljubi, kako bi ga smel okužiti?

MOŽ: Zakaj ne? Ljubezen je višek egoizma.

ŽENA: Ti torej nočeš umreti?

MOŽ: Nočem? Če misliš, da je to res edini izhod, sem pripravljen. Samo tega ne vem, če si dobro premislila, kaj nameravaš.

ŽENA: Če sem premislila!? Od tistega dne, ko si bil pri meni v zaporu, sem dan za dnevom razglabljala in čim intenzivneje sem se poglabljala v to misel, tem jasneje mi je postajalo, da moram pretrgati vse niti, ki me vežejo s preteklostjo, kajti vsa moja preteklost je tako živa, kakor sedanost — in vsa moja bodočnost bi bila moja preteklost.

MOŽ: Dobro, če si sklenila svoje račune, tudi jaz ne bom več odlašal, tem manj ker hočem tudi samemu sebi dokazati, da moji dvomi niso upravičeni.

ŽENA (*začudeno*): Dvomi?

MOŽ: Da, dvomi! Zdaj, tako rekoč ob poslednji uri ti smem povedati in smem tudi samemu sebi popolnoma priznati.

ŽENA: Govori!

MOŽ: Dvomil sem marsikdaj o svoji moči, a po sili sem verjel, da sem močan. Dvomil sem, če bom mogel zmagati vse strašne muke, ki bi se porajale vsled najinega skupnega življenja, dvomil sem, če bi mogel pregnati strašne in ostudne slike o tvojem gnijočem telesu, dvomil sem nad svojo ljubeznijo, o kateri pa sem venomer govoril — govrcil tebi, sebi in vsem ljudem. A tedaj se je vedno v meni porodil pošasten dvom... Z vsem naprom sem dvignil silno kladivo in udaril sem po pošasti na trdem nakovalu, da je zahreščalo... Ubil sem jo, pa ni nič pomagalo, vedno je pošastna prikazen nanovo vzknila in se razvila v strahotno podobo... In vedno iznova sem moral ubijati, ubijati, ubijati. (*Kratek premor.*) Ne vem, če bi bil mogel to prenesti, ne vem, če bi bil mogel streti vse pošastne dvome za vedno...

ŽENA (*razočarano*): Tedaj me nisi ljubil, temveč si le govoril?

MOŽ: Ne, ne! Ljubil sem te in ljubim te, le tvojega telesa sem se bal, tvojega strastnega telesa. Besedo o gobavcu si izrekla komaj pred nekoliko trenutki... Podoba gobavca se je kakor zahrbtnen in nenasiten parazit zajedala v moje možgane. Ali razumeš?

ŽENA: Nikdar nisem tako malo razumela, kakor v tem trenutku.

MOŽ: Žal mi je, da ne moreš razumeti. Pa čemu razpravljava? Utrujen sem že!

ŽENA: Ne! Razloži mi to!

 Angelo Cerkvenik / V vrtincu

MOŽ: Nekdaj sem že rekel: Telo je sredstvo, ljubezen je vsebina.

ŽENA: Zakaj lažeš v tem poslednjem trenutku?

MOŽ: Izpijva... Spoznala boš, da nisem nikdar lagal... v tem trenutku bcš spoznala!

(Dvigne se in stopi k pisalni mizi ter nalije v dva kozarca vročega čaja in strese v vsako čašo po dve dozi praška. Obe čaši položi na taso in ju prinese na mizico pred fotelja. Se zopet vsede.) Glej, v vsaki čaši toliko strupa, da v nekajih trenutkih premineva. To je najmočnejši strup.

ŽENA *(se strese)*: Ali res v nekajih trenutkih? In bolečine, ali so hude?

MOŽ: Nič bolečin, takoj izgubiš zavest.

ŽENA *(nesigurno, monotono)*: Takoj...

MOŽ: Čaj je bil vroč, strup je raztopljen. Čakaj, malo premešam in potem *(meša z žličko v čašah)* izpijeva.

(Vsak vzame svojo čašo v roke. Nekoliko trenutkov molčita in se gledata.) Pijva!

ŽENA: Čakaj, samo še en trenutek počakaj! Ali hočeš res umreti zaradi mene? Ali bi ne mogla umreti samo jaz? Težko mi je za tebe.

MOŽ *(popolnoma mirno in jasno)*: Pripravljen sem. Ne odlašajva! V večnosti ne pomeni razdobje najinega življenja nič. Pijva! *(Jo poljubi na usta in ji pogleda v oči. Ženi se trese roka. Mož nese čašo k ustnicam, žena tudi. Mož izpije v dušku in omahne v fotelj, njej pa se silno strese roka in čaša ji pade na tla ter se razbije; čaj se razlije. Dolg molk.)*

MOŽ *(z naporom se nekoliko dvigne, odpre oči in jo gleda)*: Ti nisi izpila! *(Hoče ji ponuditi roko, pa ne more, roka mu omahne, zatem še glava. Z zadnjim naporom.)* Zdravstvuj!

ŽENA *(stoji kakor Lotova žena in gleda brezizrazno v umirajočega. Naenkrat izbruhne v histeričen jok...)* O... o... o... *(Joče, a se kmalu dvigne, obriše si oči, poteze na obrazu ji ustvarijo trd, oster izraz. Zamišljeno hodi po sobi s silno bolestjo)* o... o! Ubijalka in vlačuga... in stara in grda! Samo še za v beznico... *(tiho)*, samo še v beznico... *(Pogleda mrtvega moža, kakor da bi se hotela posloviti od njega, potem pa odločno.)* Ne! V beznice v beznice! *(Naenkrat se ustavi pred ogledalom, ugledavši svojo sliko v njem.)* Ali sem to jaz? Je to človeška podoba? Nikar *(se odmika v strahu)*, nikar *(strašno)*, ne glej me tako, ne glej me tako! *(Tiho.)* Očitajoče me gledaš! Kaj praviš, kako praviš? Ne, ne, ne! *(Se brani, z rokami poskuša odriniti sliko,*

toda pod silno sugestijo se približuje zrcalu. Obraz je spačila v pravcato nakazo.)

ŽENIN DVOJNIK (*z izpremenjenim glasom*): Ti nisi samo vlačuga... Morilka si! Tvoj namen je živel v tvojih možganih, kakor strupen črv. Čistega človeka si se bala; sovražila si ga, ker si bila poleg njega vsa umazana in gobava... Zato si ga ubila... Kako praviš? Da se je sam ubil? Tvoja misel ga je ubila... Tvoje besede o misli so resnica... čuješ!! resnica! Rešiti se žiga poroke... to je hotelo tvoje blodno hrepenenje...

ŽENA: Zakaj me je zalezoval, zakaj... Pojdi, pojdi! Kdo si ti, ki mi očitaš, kdo si?

ŽENIN DVOJNIK (*z izpremenjenim glasom. Se krohoče*): Kdo sem! Ali me ne poznaš? (*Vsiljivo.*) Ali me ne poznaš?! Meni, mar meni hočeš lagati?! Od pamtiveka hodiva skupaj. Kakor kri in meso sva, kakor meso in kosti sva si sorodna... Druga polovica tvojih možganov in tvojega srca sem, ubijalka!

ŽENA: Ne, ne, ne! Ne poznam te! (*Se bliža k zrcalu.*) Daj mi mir; saj sem hotela umreti, hotela — pa nisem mogla... čašo mi je vzelo iz rok, vrglo jo ob tla!

ŽENIN DVOJNIK (*z izpremenjenim glasom. Se krohoče*): Vrglo ob tla?! Kdo? Sama si jo vrgla... Že od vsega početka si vedela, da se ne boš nikdar usmrtila. Pri ustih si imela čašo, nagnila si jo že — tedaj pa si zmagala v sebi ti sama in si jo vrgla ob tla... Še se ti hoče blata, še gnoja... na tisoče jih hočeš še okužiti... gobavka! (*Nasilno.*) Pojdi, gobavka... pojdi v beznice, med pljunki in podmiznimi ogorki, med pijano drhaljo in gobavci boš poginila, ker si stara in grda... (*se krohoče*) stara in grda, grda...

Konec VII. slike.

Gustav Strniša / Ubranost

Girlande smrek sipljejo biserno roso v tvoje naročje,
gozd šepetaje naju sprejema;
solnčni dan se smehlja čez pobočje,
topló je obema.

V omamo naju ovija žarkov tenčica,
srebot spleta kočico senčno pod drevjem;
zasanjaj brezskrbno v zelenem zatišju, cvetica,
saj kukavica kuka srečo med gostim vejevjem!